

United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Slovak Witnesses Documentation Project

United States Holocaust Memorial Museum

Rozhovor s Elemírom Hudym

RG-50.688.0035.01.01

Dobrý deň vám želáme a ďakujeme, že ste sa s nami stretli. Môžete sa nám prosím na úvod predstaviť? Ako sa voláte?

Hudy Elemír.

Kedy ste sa narodili?

Tisíc deväťsto dvadsať sedem. Prvého tretí.

A kde ste sa narodili?

V Košiciach.

Pán Hudy, my sme sa spolu pred pár týždňami stretli.

Áno.

A vy ste nám vtedy vaše spomienky na obdobie vojnové, Druhej svetovej vojny a my sme sa dnes prišli za vami znovu opýtať sa na tieto vaše spomienky a radi by sme si ich nahrali na videokameru. Chcem sa vás na úvod opýtať – vy ste sa narodili v Košiciach a vyrástli ste v Košiciach...

Áno.

Kde ste bývali v Košiciach?

No na Dymkovej... to bolo také, to sa volalo niekedy Tábor mesta Košíc, ale to už nie je, to už zlikvidovalo sa všetko. A zbúrali tie domy všetko a tam sú teraz bloky, vysoké byty a to. No tak ešte, ako som bol mladý... mladší, no tak sme sa hrali tam. Mali sme kde sa hrať, hej? Chodili sme do tehelni, robiť. Pozerat' sa, ako to robia, čo to robia tam. No a tam sme sa aj hrali, rozprávali sme sa... ako mladé. Ale už potom, viete ako pätnásť, šesťnásť, to už som bol gavalier.

Mali ste aj nejakých židovských kamarátov, s ktorými ste sa hrávali?

Áno. Áno, mal som, ale ja som nikdy nechcel, že s kamarátmi chodiť... jedného, sa volal Orgován, on sa volal Ali, Aladár, Ali... No tak my sme ho tak volali Ali. A s ním, jedine som mal jedného kamaráta, s ktorým skutočne som mohol byť spokojný s ním, lebo nebol taký lajdák, ako niektorí dnešní ľudia, ktorí nevedia, i keď sú chudobní, chudoba je... No ale my sme sa vždy stretli, po meste sme chodili, keď sme mali čas a pohrávali sa. I oni bývali tu na Zvonárskej ulici, no tak som prišiel do mesta, z tábora do mesta som prišiel, tak sme išli sem – tam dakde pozerat' dačo, špacírovať, alebo... alebo... Ale už potom, ako som mal k šesťnásť rokov, tak už som bol gavalier, už som sa cítil, tak sme si chodili pre tie dievčatá, i dievčatá kamarátili sa s nami. No a viete...

Momentík. Máme asi nejaký technický problém.

I want to check something.

Musíme prerušiť, si urobiť...

...

Okay, so we will continue now.

Urobili sme si teraz takú malú technickú prestávku, pretože sme potrebovali zmeniť osvetlenie, svietenie...

Áno.

A budeme teraz pokračovať v našom rozhovore. Je to rozhovor... máme tu... je to pán Elemír Hudy, ktorý nám začal rozprávať o svojich zážitkoch, keď bol mládenec, keď bol mladý, zo života v Košiciach. Vy ste spomínali toho kamaráta, Ali Orgován...

Ali Orgován. Áno.

Ali Orgován bol žid?

Nie. On bol tiež takto, hej, ale on potom... neviem... jeho sestru... sestru, mal sestru a ju odviezli. Ju odviezli, tiež zobrali ju. No a mne vtedy, ako som mal mať šesťnásť rokov, mne zobrali tiež. A nie len mňa, ale pozbierali aj iných, dievčatá alebo ženy, alebo chlapi. Aj o pol piatej ráno, skoro ráno, môjho strýka tiež zobrali. Aj ženu mu zobrali. A vrátiť sa... nevrátili, ostali tam. Ja som počul, že oni... bol ešte jeden z Košíc, jeden chlap, a on bol tiež muzikant, hej, a ich zobrali ako do plynární... vyšli už mŕtvi, čo od plynu zomreli, tak ich spálili v takej... Oni dávali do takej pece, práve jeden človek zmesť sa... Z jednej strany dnuhá, z druhej strany oni, vyhrabávali kosti, čo ešte neboli spálené, a dakde to nosili vonku, o ňom mi hovorila jeho manželka, lebo on sám nevedel, že kde. No a manželka bola v Lincu. On bol v Dachau a ona bola v Linzi.

Hm.

No, takže v lágru. Ona sa vrátila, ale tí dvaja nie. Tí dvaja ostali tam. Lebo viete prečo? Pre asi pre toto, aby nerozprávali, nehovorili, aby svet nevedel, čo sa robilo, hej? S ľuďmi čo robili, tak to zastrelili ich. Boli zabíjajú. A ináč, keď oni to tam dávali do plynu, tak to všetké... či ženy... najprv ženy dávali, s deťmi čo boli, tak na ruke mala decko, a tak do plynu, však úplne nahá, prepáčte mi. Nahé... ženy... mali ročné alebo dve, tri ročné... tak chytili toto decko, alebo si brali na ruky a do plynu... A už ako bolo, hovorím... oni otrávené plynom, tak ich spálili. No a strýko aj s tamtým jedným, oni boli z Košíc obidvaja, takže kosti von, čistili tie mreže, čo tak boli dnuhá, hej? Čo sa topilo tam... no a ďalšie. A stále celý deň len toto robili. Pri peci tam stáli, otvorili a hotovo.

A toto...

Brali kosti, ale niesli niekde preč...

Hm.

Lebo čo išlo druhé už na spálenie. Tak toto všetko museli čistiť a tak.

Toto vy ste od koho počuli? Ako ste sa o tom dozvedeli?

To ona rozprávala... tí ľudia, čo tam boli s ním, tak oni vedeli, že to jeho žena, manželka je, hej? On sa volal Petráš, Arpád... Arpi sa volal, Arpád, Petráš Arpád. No a ona tiež bola inde, ju odniesli inde, no ale zobrali obidvoch, ráno o pol piatej obidvoch zobrali. Naraz...

To bol ten váš strýko, Arpád Petráš?

Mojej mamy brat.

Hm.

Mojej mamy brat. Najstarší brat. Hej.

A vy ste boli pri tom, keď ich brali?

Len, nie, on... predtým bývali sme spolu, my sme mali jedna, dva, tri, štyri, päť izby, tak on tam tiež býval, ale ako si potom vybudoval na Táboreskej ulici – on si vybudoval dom, si zrobil, hej, ale... No pekný domek si zrobil, a tam bývali hore, to sa volalo Táboreská ulica. No... to maďarské... Maďari hovorili Tabor utca...

Hm.

Viete maďarsky? Nie? No takže... ja viem aj maďarsky, slovensky, aj po rusky dačo, po poľsky, lebo tam som bol, v Poľsku.

Hm.

A ona... hovorím, že ich rozdelili, ju zobrali do Poľska... asi, lebo to nie Nemecko, ale Poľsko to bolo, no tam bol tiež lágér, hej? No a ona tam bola. Takže ona sa vrátila, ale tí dvaja nie, ostali. Tak nie len dvaja, ale viacerí ostali tam.

Ale vraveli ste, že ste nevideli, ako pre nich prišli.

Nie, nie, nie, nič. Nič... Nič som nevidel. A nás keď zobrali, tak čo? Tak mladí, tak sme mysleli, že čo sa bude robiť? No tak mladé sme boli. Na šesťnásť rokov ma zobrali. No a potom...

A čo sa dialo...?

Nielen ja, ale aj viacerí... no a ako... najprv zobrali mamu, sestru, ale sestra mala dve deti malé, jeden chlapec bol a dievča. Takže ako ich niesli, tak mama zobrala to dievčatko a toho chlapčeka mala sestra. Aj tak som videl, ako vás teraz. A ako ich zobrali, „No tak poďme, poďme,“ no a strašne plakali tie deti... Hovorí ako ten... Maďari, Maďari ich zobrali najprv. Maďari. A povedal: „Vy, oni plačú, choďte si naspäť! Choďte naspäť! Choďte naspäť do izby,“ hovorí: „A schovajte sa!“ Takže ich pre toto, že plakali deti, veľmi plakali, maličké boli, dvojroční, trojročné, no tak... Tak to veľmi plakali, mali na rukách... No a hovorili: „Choďte do bytu, choďte do bytu, naspäť!“

Takže potom ich nezobrali?

Nezobrali. Mamu a aj sestru nezobrali, ale kedy a ja som to počul, ja som bol vnútri, ale za bránou, viete, som videl, ako to s nimi robia, tak som... potom boli radi, a som sa pýtal, čo sa... „Tak nás hnali naspäť do bytu.“

Hm.

„Do domu, hovorí: „Choďte do domu!“

A vás vtedy nechceli zobrat’?

Nie, na druhý deň ma zobrali. Ešte som mal... neviem... tú... tú čapicu, viete, tú... rádiovka sa volala.

Hm.

Tak na boku bola, polovička červená a biela... A ako Nemci videli, že ja mám tú čapicu, tak to znamená, že ja som nevedel... a že to je prápor poľský. Nemecký... nemecký prápor to bol, tak to nie prápor, ale tá zástava, no...

Hm.

No, to bol, že poľské. Tak oni sa hnevali, že prečo mám toto, že čo ja som Poliak, alebo čo? Ako to? Kde som to zobral? „No, hybaj!“ hotovo, už som nevidel...

A kto to bol, kto vás zobral?

To už potom zobrali oní... zobrali Nemci.

Prišli...

Bol, mal som aj kamaráta Nemca... Nemec. Áno, taký dobrý bol, on bol fliegelista, to znamená, že letec bol, hej? A on chcel chodiť po tých uliciach, po meste a nevedel chudák, kde je. Ale bol výborný mladík bol, výborný, pomáhal: „Pozor, pozor! Tam na to pozor, toto vieš, zoberú ťa...“ no ale čo, práve som išiel, kvôli tej onej zobrali tiež. No a on viete, čo mi povedal? Ja poviem: „Kde ste bojovali?“ – Hovorí: „Tak v Rusku,“ ale tak ukázal: „Jeden Boh je hore, Kristus, hej? Jeden je hore, a druhý, Hitler, bude tu na zemi!“ No toto mi hovoril, on preto toto zobral a hovoril, že bude takto Nemec, Hitler, chce takto robiť Nemecko, že Slovania, tých čo berú napríklad na robotu alebo dakde po dedinách, čo bolo... Postavia takej väčšej šarži, viete? Takej podplukovníka, plukovníka, alebo majora, na tej časti a bude mať nielen jednu dedinu, viacej dedín bude potom pod rukou tohoto človeka, hej? Tohto oficiera, dôstojníka, a že slovanský národ bude otrok. Otrokom bude.

Hej.

Bude robiť od rána do večera, ale ten.. to všetko, čo vyrábajú, budú vyrábať... ako poľnohospodárstvo – všetko do Nemecka, do Nemecka. Do Nemecka.

To vám hovoril ten váš kamarát?

Áno, áno. A hovorím...

A kde to bolo? Tu v Košiciach, alebo niekde inde? Kde ste sa s ním stretli?

Tu v Košiciach bol, tu, tu, ale viete čo, on bol artista. On preto s ľuďmi bol zvyknutý, viete? A ja som... on mi ukázal všetko, ak robil... dačo už som potom pochopil, že čo a samozrejme, že nedobre... nedobre bolo, to ani neviem vám povedať, že ako...

A tohto kamaráta ste mali predtým, ako vás zobrali?

Áno, áno, on mi hovoril, že jeden Boh je na nebi, a že druhý bude on, Hitler. Povedám, ozval som sa po nemecky: „Warum, Kamerad?“ – on chce všetkých Slovanov, slovenský národ, krv slovenskú... tak nie len slovenskú... aj Juhoslávia, tieto veci, to všetko pre Nemecko aby robili. A oni sa budú mať ako v nebi.

Hm.

No. A Hitler sa v tom vyžíval. On sa vyžíval v tom, Hitler. Že vraj hej. No a hovorím: „Vidíš,“ hovorím: „A koľko miliónov ide?“ Hovorím: „Však toho človeka treba odvieť, toho človeka treba niekde umiestiť... do bytov, kde pre nich?“ Hovorím, však to stojí milióny... Po celom svete, čo on... on napríklad dobyl Poľsko, zobral Juhosláviu, zobral Maďarsko, nás zobral... zobral. Československo, nie? Ale nie len tieto štáty, ale i inde, napríklad Franciia, Francúzsko, Taliansko... i keď bol ten Mussolini, Duce Mussolini, oni boli... ale to kamaráti boli s Hitlerom. Tak nie všetko – museli s nimi bojovať Taliani. Lebo ten príklad, na koniec sa bil až do Arabska, Hitler. Do Arabska...

Hej.

Že tak jeden štát, už neviem, ktorý to bol, nepamätám sa, ale tohoto prezidenta arabského nahováral, skamarátil sa s ním, a že dať vojakov do vojny. Viete? Z každého štátu, ktorý mladík bol ešte taký k sebe, tak zobral a dal esesákom.

Hej. A vás prečo zobrali?

Na robotu, lebo ja som bol ešte mladý, mňa nemohli dať za vojaka. Na robotu, robiť, všetko robiť. Tak povedám: „Toto robiť?“ – Tak robím, robím... Tak nielen ja. Ale my sme mali asi štyridsať, päťdesiat mladých. A viete čo to je?...

A toho vášho strýka a jeho manželku prečo zobrali?

No prečo zobrali Rómov? Prečo zobrali židov? Prečo zobrali? Teraz mi vysvetlite, prečo ich zobrali! To tak viem, ako aj vy. Lebo aj mňa ako Róma zobrali tiež tam. My sme boli Rómovia, hotovo.

Hm.

Tak tam neexistovalo... Viete, čo povedal Hitler? „Deutsche, Deutsche uber alles!“ Ale len krv nemeckú chce. A slovanský, maďarský alebo iný národ nechcel. On len všetko pre Nemecko. Aby ten národ nemecký sa vychvaloval s tým, že Hitler robí veľmi, veľmi veľké veci pre nich. Aj samozrejme Nemci išli do boja, lebo dobre aj robil všetko... zničil všetko týchto cudzích štátov, či to bolo vo Francii, či to bolo... všetko zobral. A ešte tam robil, pre vojsko, nosili napríklad všetko, ako som počul, toto čo mi rozprával, že on bol dakde ešte za Talianskom, že tam tých ľudí, čo tam napadol ten štát, Nemecko, tak do roboty... Všetko nosili, debny, také to bolo asi, munícia viete, strelivo a také.

Hm.

Veci také a robili. Si nemyslíte, že ich len tak pohladkali, nie, nie... Aj ja som jednu dostal. To už ani spomínať nechcem, viete? Ja myslel... ja myslel, že už na ucho nebudem počuť.

Čo sa stalo?

Dal mi jednu po pysku, lebo po nemecky ja som nevedel, čo to je. Hej? On chcel, že by som toto zrobil, tam toto. Tak ja robím, hovorím: „Arbeit... toto urobím“... a „Nein! Nein!“ mi ukazuje, že toto tak... toto tak... a to tak dlhšie miestnosť, ako toto tu.

Hm.

Ešte raz takto. Kone tam boli a asfalt... Nie asfalt, ale betón.

Hm.

No tak to bolo prázdne, kone neboli, a tam sme boli tá mládež... bolo tam, tí ľudia, tam boli nielen mládež, ale aj takí ľudia, aj chlapi tam, tak slamu mali pod sebou, ale len trošku. A ja som chcel, reku, ja mám málo, tak som povedal, aspoň pod hlavu, tak topánky som si dal pod hlavu, aby som dajako... A tak na to slamu, aby ma netlačila alebo čo. Že: „Prečo ty robíš capcara? Čo to, čo to je? Sofort!“ povedal, že: „Schiessen!“ zastrelí... Tak povedám, tak to... Ale potom zastrelili. Troch mladých chlapcov, lebo jeden chcel utiecť, chytili ho, lebo viete, ako to je, lebo to nie je že známych tu má... takže chytili ho a on mal ešte jedného brata, mladšieho brata so sebou. To boli dva bratia...

Hm.

Zobrali ich... tak jeden fajčiť chcel, hej? Tak cigaretu tamten mu zobral, no ako mladí. Tak zobral a začali sa hádať, jak to, že on nič nemá... nemá tu... kúpiť... peniaze nemáme ty také robíš... zastreliť. Tak traja boli. A jeden ten brat plakal, ten čo mal tam brata, že: „Nezabite ho! Nezabite ho! Nezabite ho! Nezastrelte ho!“ Kričal maďarsky: „Nezastrelte ho! Nezabite ho! Nezabite ho! To je brat... nezabite ho!“ plakal... A on hovorí: „Zastreliť!“, spadol... asi tak sneh bol... do snehu.

Hm. Toto...?

Do hlavy, tak brata... jeden... to tam bol taký štvorec, stáli do štvorca, chlapi nejakí, vojaci, a tak strelil jeden. Hej? Do tých chlapcov, a oni potom s hlavou na tvár do snehu.

Toto ste videli, ako ich zastrelili?

Áno som to videl. A preto, keď som chcel brať tú slamu, že si trošičku... „Chceš aj ty tam sa dostať!? Chceš sa dostať tam? Momentálne a ideš! Nechaj tam tú slamu!“ Pre slamu... ale nebral som, tak som chytil, a tak som dal. Nebral som vidly alebo čo, že plno, hej? Nie! Lebo to bolo na ten betón rozhadzované.

A toto kde ste zažili, kde sa to stalo?

V Neuhammere.

Neuhammer bol čo?

Neuhammer, také to... tak sa volal, ja už sa nepamätám, len toto viem, že to bola jedna veľká maštal' a tam boli sme dva alebo tri dni, či koľko sme tam boli. No tak štyri dni povedzme. Ale nesmeli sme ísť ani krok von takto.

Hm.

Nie, nie, nie, nie. Keď chytili, tak už – ty chceš utiecť, davaj! A už bol zastrelený. A kričal ten brat jeho, plakal, že by... že to je brat, že to je brat, aby ho nezastrelili... Brat videl, ako brata staršieho zastrelili.

Hm.

Aj zaviazali oči, a tak kľakli. A ako zastrelili, tak spadli do snehu potom. A my sme to videli, nás zavolali, aby sme to videli, že čo sa robí. Že ktorí nebudeme počúvať, že keď nebudeme robiť toto, čo oni povedia, tak každý jeden dostaneme takú... bude tak potrestaní, ako títo... Tak ako spadol, tak mozog, všetko na chrbát... áno... A potom aj to sme videli, ako prišiel taký dedinský rebrinák, taký dlhý voz, viete, no tak na ten voz ich dávali tých mŕtvych potom. A Boh vie, už sme... nevieme, len sme videli, že ich dali na voz, aj odniesli...

Hej.

Nič... nič nevieme.

A prečo tých chlapcov zastrelili? Ste hovorili, že jeden chcel utiecť...

Utekol a chytili ho.

Hm. Ten druhý, že ukradol tú cigaretu?

Jednu cigaretu zobral tam tomu, hej.

A toho tretieho prečo?

Tak ten to samé, chcel s ním utekať, ale ja myslím, že on neutiekol, len chcel s nim ísť, či čo to... ale tamten utiecť chcel.

Hm.

Lebo on mi hovoril tam. „Prečo ho zastrelili, čo zrobil?“ Tak on chcel utiecť. A viete, čo to za chlapec bol? Jedného četníka chlapec.

Četníka odkiaľ?

Otec, jeho otec bol četník tu. Na dedine...

V Košiciach?

Četník... žandári, ako sa volali.

Tu niekde pri Košiciach?

Áno, áno. No... tak on tam slúžil, ako četník bol tu. Maďarský, hej? Lebo oni boli všelijako miešaní, aj Maďari, aj Slováci, aj to... nevedeli rozprávať, tak volal tam jedného. Bol Maďar, čo vedel nemecky, tak preložil všetko.

Hm.

No tak...

A tí ďalší dvaja chlapci boli odkiaľ?

Od... od takto tiež. Chytili ich, neviem sám, čo zrobili, ale viem, že prečo to bolo. Ja som sa nemohol pýtať nikoho, že: „Prečo si bol? Prečo...? Toto.. toto...“ lebo viete, to je jedno, či ste robili dačo: „Na čo sa zaujímaš o také veci?“

Hm.

Očistiť. Aby nevedeli nič.

A to, čo ste spomínali, že ste dostali, že vám jednu...

No..!

Vlepil, to tiež bolo tam v tom Neuhammeri?

Som povedal, že tá polievka, hovorím: „Toto nie je polievka, to je voda!“ A viete, miesto mrkvy, čo dávali pre kravu, viete čo je... tú repu, viete? Tú takú žltú repu, čo... Z toho ostrúhané a z toho polievka. Nič viacej tam nebolo.

Hej.

Nič v tej vode. Len tá nastrúhaná mrkva. Tá, čo pre kravu. Aj som povedal... tak hovorím: „Tak aspoň trošičku...“ – hm, dvíhal, keď nestiahnem preč, neotočím sa skôr tak mi udrie po... ako dajakej oní... ani neviem, čo to mal som v ruke. Udrel po onom a už mám. Vypadne z ruky a tam... a nedali druhú.

Hm.

Nedali, keď sa vám vypadlo z ruky toto, keď ste vyliali... Nedali druhú!

A toto tiež bolo v tom Neuhammeri? Toto, čo rozprávate teraz? To sa v tom Neuhammeri stalo?

V Neuhammeri, ale aj inde, čo sme boli. Aj inde to isté. Toto, čo rozprávam, čo zastrelili, v Neuhammeri bolo.

Hm.

Neuhammer sa to volalo. Ale to nebola dedina, ale taká...bohvie, vonku niekde, von z dediny, vonku z mesta, či čo to bolo... Tak sa volalo, Neuhammer, ale to...

Ako ste sa tam dostali?

Do... to nielen tam sme boli. Oni nás vozili všade, kde trebalo robiť všade nás brali. To viete, mládež má silu, robiť treba, robiť... robili, nie ženy... A ženy viete čo robili? Do továrni, napríklad z Ukrajiny, Rusov, čo boli ženy, deti, čo boli také... tak deti zobrali a ona išla... ju zobrali do továrni. Tam do fabriky, robiť náboje, na také veci, vojenské veci. Lebo oni nemali svojich robotníkov tam, svojich ľudí. To všetko z cudziny bolo. Tam boli... tam som videl aj troch, či štyroch arabských vojakov. Ale v uniforme. Arabi. Že čo to tam robili, a čo viete... tam my sme nemohli rozprávať, že čo to je... Tak by sme boli – buď vás zastrelí alebo takú jednu dá, že...

Tí arabskí vojaci boli v tom Neuhammeri?

Áno. A boli aj oni.

A kto tam ešte bol s vami?

Tak to boli aj Francúzi, Francúzi boli tam, Francúzi... No a viete, ako to...

Aj ženy tam boli s vami?

Nie, nie, nie. Ženy... ženy tam nie.

Hm.

Ženy nie.

Boli tam aj židia?

Áno, boli. Mladí, mladí chlapci.

Tam v tom Neuhammeri s vami?

Aj tam, aj tam, všade s nami boli. Aj ešte dokonca aj nemeckí chlapci boli. Museli dačo rodičia, alebo čo, neviem, čo to... Tak ich dali tam k nám.

Boli tam aj nejakí iní Rómovia okrem vás?

Boli, boli... boli. Takí... no viete, museli ich všade brali... To nebolo tak, ty budeš tu bývať, no tak ostaneš tu. Nie, nie, nie! Toto sa зробilo, hybaj na druhú, na druhú, na druhé... Debny, veľké debny, alebo materiál... také, čo sme nevedeli, čo tam, čo majú v tom. No.

Hm.

Nevedeli sme, čo tam je. A to vagonovali... dávali do vagónov, všetko možné. Však to stojí peniaze. Už vtedy som si myslel: Však to ten národ len, jeden človek za takú cestu, čo sa tu robí, koľko ho stojí. A nie ešte tisíce tam...

A boli ste tam umiestnení spolu s tými Rómami, bývali ste spolu s nimi?

Nie, nie, nie. Aj takí boli tam. Ja som bol... koľkí sme boli? Asi traja, či štyria sme tam boli. Hej! Ale tamto všetko, bieli chlapci boli.

Hm.

Hej, aj toho četníka chlapec. A hovorím, lebo poznal som ho, že je to toho četníka chlap... teda čo ako... chlapec. Tak hovorím: „Tak ty čo tu robíš? A čo tvoj otec? Ta nemohol zastúpiť niečo... “ – „...tak“. Nič nemohol, sa otočil a plakal. Hotovo... plakal. A tiež mal pätnásť, či šesťnásť rokov.

Vraveli ste, že ste boli aj niekde inde, na iných miestach.

Veru hej.

Kde ste ešte boli?

Linz, Eger, Neuhammer... no tak to toto. Linz, Eger, Neuhammer. No vozili nás, ja už ani neviem, nepamätám, lebo to viete, to je neslovenské meno, máte... to mesto alebo tá dedina, ale nemecky, ale tak to človek nepamätá si. A vo Viedni som bol mesiac zavretý. Ale v takej base, čo nebolo okna. No... Asi takto, tak... Ale celkom dole bolo, na podlahu, ale mreže tam boli, také mreže.

Hm.

Veľké diery nie... nie, nie... aby mohol podať dačo, len také malé boli diery, a tak z jednej strany bolo tu a tu, aby to bolo... ako prievan, viete? Tak odtiaľ sme mali ťah, vzduch a tak všetko...

Tam ste prečo boli?

A dvere železné, a len vonku s takým trámom sa zavrelo.

Hm.

Cha, cha, cha. A tam boli tí arabskí vojaci.

Aha, tam ste tých Arabov videli.

Hej.

A prečo ste vy boli v tej base vo Viedni?

No prečo?

No?

„Ty kde ideš, kde ty ideš?“... „Bitte Karte!“ – „Nein Karte!“ – „Warum?“ – „Nein Karte!“ My sme išli... zastavil vlak a išli sme, „Wasser! Trink!“ a hovori: „Kol'ki ste boli?“ Tak hovorim: „Len dvaja sme pili vodu a vlak odišiel a nevedeli sme, kde ísť.“ No zobrali nás, no, až do Viedne. Do Viedne...

Kam ste vtedy išli?

Do basy nás zavreli, kým budú vyšetrovať... potom...

S tým vlakom, kam ste išli?

Po celej Viedni jeden vojak chodil, či nechýba v nejakej armáde, v nejakej kasárni, toto a toto meno.

Hm.

Jeho meno, toho, ale on už zomrel, tamten. Vtedy, či sa nenachádza toto meno v tej kasárni. Išiel do druhej kasárne... celú Viedeň, kde boli kasárne. Chodili sme, tak aspoň som tak videl Viedeň.

Hm.

Ale nechýbalo nikde, lebo my sme boli... tam mu hovorím... on bol... takto mal striebornú tuná, takto na golieri, a neviem, ako... už si nepamätám, či Unteroffizier, či čo to bol, lebo som vtedy pamätal troška si, že poznali Nemca, Nemec Nemca vedeli, že čo to za šarža. Tak on chodil s nami po kasárňach.

Hm.

A na dvere, dnuhá, pri dverách... boli dvere, a tak pri dverách som ako do steny vyryl svoje... tak som to... Mal som tam ešte lyžičku dajakú som mal, tak som vyškrabal do toho... do tej malty „H.E.“ a už to tam nie je, určite to prerobili toto... „H.E.“ som zrobil tam, tam nerobí sa. Cha... Aj Vianoce som tam bol. Velké... tak prvý deň, druhý deň... Takú slabú polievku. Také knedlíky tam... no, to keď sviatok.

Hm.

Že sviatok...

A kam ste vy vtedy išli tým vlakom? Odkiaľ kam ste išli?

Tam už som bol... ako sme už odtiaľ sme išli... už nás dali Maďarom a maďarské kone boli... voz jeden a tam, čo mali veci so sebou, také handry alebo čo, tak zobrali a na ten voz a ten kôň... ťahali to tie kone. Tak my sme išli pešo za ním. A potom som utiekol odtiaľ, ja, aj ten druhý utiekol... Sme povedali, že musíme ísť na stranu... Tak povedal: „Ale nestojte, príd'te, budete utekať!“ - „Pomaly pôjdeme.“ – „Dobre, aj my pôjdeme pomaly.“ Nás chytili. A že sme chceli prejsť cez hranicu, hej, Budapešť, k Budapešti... z Viedne k Budapešti a odtiaľ do Košíc. No ale ta to..., tam bol s tou tabuľkou... s tou tabuľou. Ako som ho volal?... Bol esesák na bráne s automatom, nie na bráne, ale na

stanicu, ako čo vychádzajú ľudia. No tak pýtali kartu, tak sme nemali, tak som povedal: „Trink Wasser,“ a hovorím: „Schnell Zug!“ Hovorím ten odišiel, tam sme tam... A my už nevedeli nájsť, nevieme kde prísť, kde... Tam vo Viedni sme sa Nemcov pýtali, kde ide toto, kde je bližšie... tak „Nach Wien,“ hej, že tam tento vlak tu pôjde, povedal, „Nach Wien,“ a vy môžete odísť s týmto keď chcete. A povedal, že čo sme my? „Ungarische,“ len toľko som, pár slov vedel. Ale potom som sa tam s nimi naučil, za jeden mesiac, tak dačo som pochopil, no.

Hej.

lebo stále nemecky...

Toto, keď ste sa dostali do tej basy do Viedne, to ste išli z toho Neuhammeru niekam?

Tak... tak... z Neuhammeru nás dali preč, no a sme išli preč, nie? Sme odišli preč, hej, v Neuhammeru ostalo, hej? No tak Boh vie... veď to aj v noci, večer, neviete, kde vás nesie.

Vy ste nevedeli, kam vás vezú?

Nevedeli sme, kde nás berú.

Hm, hm.

Nič sme nevedeli, lebo samozrejme, že toľkých chlapov nebudú cez ulicu brať. Tak v noci. No a už potom nad ráno, ako sme utiekli už od Maďarov, tak sme... samozrejme, že... ako som bol, čo mali tie tabule tuná tie...? Neviem, som zabudol už, ako sa to volali. No tam boli esesáci, viem, že na stanici pri východe boli... jedna... jeden esesák, druhý esesák so samopalom. No a... a on nemecky s nami, že: „Wohin? Wohin? Bitte Karte!“ – „Das un,... Das Ich nein Karte!“ – „Warum?“ – „Trink Wasser...“, hovorím, sme pili vodu, hovorím, a že vlak odišiel. A hovorím, kým sme išli na vodu, hovorím, tak už tam vlak... vojaci neboli. Len s vlakom sme... a hovorím, jeden pán povedal, že čo hľadáme. Tak hovorím: „Chceme ísť do Viedne!“ – „Nach Wien!“ – „Nach Wien?“ Hovorím: „Ja, ja, ja. Nach Wien!“ Cha... cha... cha... To viete, to on taký starší pán bol to, ale tak sme boli potom tam jeden mesiac zavretí. Hotovo.

Hm.

Kým to nevyšetrili.

A potom čo? Potom vás prepustili odiaľ?

Tak...

Z tej basy?

Oni nás dali naspäť ku maďarskej... čo boli Maďari, tiež chodili s nimi, s tými chlapmi, s tými mladými, čo bolo treba, tak hneď roboty toto a to... Tak tých dať tam, dať a to... desať chlapov... alebo tieto debni alebo tieto.. veľké debni bolo treba upratať, aby všetko... alebo ideme ďalej. Niekedy aj oni robili pre Nemcov...

Hm.

Aj oni, pravdaže.

Takže z Viedne z tej basy vás dali maďarským vojacom?

My sme neboli...

Alebo čo sa stalo?

My sme dali... to neboli vojaci, to len dôstojník... nie dôstojník, čatár, desiatnik, boli pri voze. Pri tom, aby neutekali chlapci, viete, lebo to všetko... v nohaviciach svoje civilné mali, niektorý už ani na nohy nemal dobre, lebo to rozpadlo všetko, hej. No tak oni nedávali, že: „Tu máš druhé, nové.“ Nie, nie. Keď ste boli bosí, tak budete bosí.

Hm.

Áno. No ale tak samozrejme, tak pri takej robote, ešte to nič, ale tie traverzy na ceste, toto, dať, chytiť, jeden... a oni mali také veľké železné, také hrubé proti tanku či proti auta, či čo to mali.

Hm.

A on, ten dôstojník nemecký rozkázal, že tu dať jednu, tam dať jednu, tu rozmiestit'... tak sme sa rozmiestili.

Hm.

Hotovo... čo trebalo – využívali. Lebo sme boli mladí, tak nás využívali, samozrejme, že staršieho človeka alebo ženu tam nedajú. No a vojaci samozrejme bojovali, na fronte boli, nie? To kde je oheň, nie? Tak nás na pomoc bolo treba tu dať... nemajú náboje, alebo iné veci... „Odnies! Pomôž! Dať im!“ Prichystať, prídu pre toto... kone... také veci.

Hm.

Nič. Ale nám jest' – také trošku chlebička...

Z tej Viedne, keď vás prepustili, kam ste potom išli?

Kde sme išli?

Hej.

Zase sme, keď nás dali naspäť k Maďarom hovorím, k Maďarom nás dali. Ale sme povedali, že musíme ísť na bok, tak oni odišli, a hovorí: „Ale budete,“ hovorí, „Ideme pomaly, prídete za nami...“ A chlapci hovoria, maďarsky: „Kde ideme? Kde ideme?“ Hovorím: „Nie, musím ísť na bok, na stranu...“

A to ste išli... to ste od toho voza utiekli?

Utiokol som od voza.

Hm.

Aj ten jeden so mnou utiekol, prišiel, povedá: „Neboj sa, ideme dvaja!“

A ten druhý bol skadiaľ?

On bol z Košíc.

Tiež z Košíc?

Hej.

A čo potom, kam ste išli?

Kam sme išli? A tam nás chytili do basy. A tam sme boli v base, a potom neviem, kde je, lebo on... jeho zobrali, zobrali ho, neviem... na robotu, či kde, lebo hovorím, to železné dvere také, a taký trám bol vonku ešte, tie... To bolo ešte založené, aby sa nemohli otvoriť...

Hm. V tom Neuhammeri...

Nikto tam nič nevie, viete? Lebo tam boli – hovorím – aj Rusi, aj Nemci, aj Arabi, aj Maďari, i toto... to... Každý ináč, viete... tak človek sa nedá, nerozumie, len každý ukázal... „Essen! Essen!“

Hm.

No... toto vedeli, „Essen!“

V tom Neuhammeri keď ste boli, tam vás strážili nejakí vojaci? Kto tam bol? Boli tam vojaci?

Boli, boli, boli, boli.

Akí vojaci tam boli?

Nemeckí... nemeckí. Nemeckí vojaci.

Hm.

Nemeckí.

A keď po vás prišli v Košiciach, kto po vás prišiel?

To nikto za nami neprišiel, len... ako už bolo koniec, to už po...po...koncom decembra, to už v januári, tak jeden... skoro jeden mesiac pešo som prišiel domov. Jeden... skoro jeden mesiac. Vlaky nechodili, trámy čo boli... pod koľajnice, tak to všetko bolo na poli rozštiepané. To uro... kto to zrobil? – Nemci. Aby Rusko, alebo iné nemohli používať vlaky.

Hej. Tak ste išli peši odkiaľ?

Aj toto sme... všetko sme... tieto trámy, tiež toto sme robili, dávali sme preč. Lebo samozrejme z vojny, z ohňa nezoberú vojakov, čo bojujú tam, a že budú robiť tam zajtra.

Hej.

Tak nás využívali.

To keď ste sa vracali, hovorili ste, že ste išli peši.

Áno, peši do...

Odkiaľ ste išli?

Tak z Viedne, a potom... som išiel, až som sa dostal do Krakova... viete, Neuhammer, a potom ako to bolo? Ešte... ešte... ešte jeden. Tam kde bola... cez toto mesto, kde bola... kde bola môjho strýka manželka v lágru... A potom ďalej na Krakov, no tak veľa dedín sme peši išli, čo ja viem...

V Poľsku to bolo?

V Poľsku, to už sme... oni nás prepúšťali: „Chod'te domov,“ hovorí už, a vy skade... Rusko, Rusi nás prepúšťali. Ako došli Rusi. „A skade?“ – „Čechoslovák!“ – „Hej? Vy nie ste Maďari?“ – „Nie,“ hovorím: „Nie – ничего товарищ, чехословак!“ – „Хорошо, иди домой!“ cha... cha... cha... „иди домой!“ Ja hovorím: „Ako pôjdem? Vlakom či ako?“ – „Tu je vlak, tu je, až do Košíc na Slovensko, hej?“ – „Tak si mladý“, hovorí: „pôjdeš.“ Ale hovorím: „Nemá miesto...“

Hm.

No tak on mi dal... mal u sebe chleba trošku, tak on mi dal z toho, ten chlebič, „Кушай, иди домой!“ Cha... cha... cha... No a nič, potom nič, ja som sa vrátil... ja som sa vrátil do Košíc, samozrejme, a nato asi o týždeň, o dva týždne sa dozvedeli, že ja som mal byť pôvodom... sa učiť mäsiar. A oni sa asi dozvedeli od iných chlapcov, čo boli tí mladí alebo tí starí, boli mäsiari, čo boli, lebo oni tu v Košiciach na bitúnku zabíjali kravy a všetko, pre vojsko svoje, pre Ruských, viete? Tak nás... potom prišli dvaja vojaci s puškou... nie samopal, ale s puškou, a bodák tak mal hore... A začal sa pýtať, že kedy, ako, kde sme to boli, no...: „Neboj sa, tovaryšč,“ hovorí: „Neboj sa, ideš ku nám na robotu,“ hovorí: „A budeš nám mäso.“ Hovorí: „Zabíjame tam, budeš mať mäso...“ Ale skutočne veľmi dobre varili nám tam, lebo... tam na bitúnok, tu v Košiciach.

Hm.

A keď sme sa najedli fajne bolo, hotovo. A v nedeľu... nie v nedeľu, v sobotu. Tak asi tak, mäso tak... dali nám, zabalili.

A toto ale bolo, keď už sa skončila vojna. Už to bolo po skončení vojny?

To ešte nie, to v apríli skončili.

Hm.

Vojna. To ešte vojna bola. Zato boli ešte Rusi tuná tiež. Tuná v Košiciach.

Hm, hm.

To bolo už oslobodené, to už...

Hej.

To už išlo ďalej. Ďalej postupovali, hej, a išli už aj do Krakova, aj do Krakova už boli. Lebo nemyslite, že oni tu prídu do Košíc a... oni idú dokola, ako je svet... čo brali... tak oni išli všetko oslobodiť, nie? No tak to išlo, čo napríklad v cudzom štáte... vo Francúzku... aj vo Francúzku boli už.

Hm.

Francúzi sa stratili na cestu, tak ma volali, „Čekoško,“ lebo nevedel... francúzsky som nevedel, „Komm nach France!“ – „Nein!“ hovorím: „Nein!“ hovorím: „Hier Mutter, Schwester, Bruder...“ No a ten Talian ma volal k sebe, do Talianska aby som išiel s nimi.

Hm.

Lebo aj oni boli takto, tiež ako ja som bol. Aj oni boli tak. „Kde si robil?“ tak som povedal všelijaké veci – aj oni, „Aj do továrni, potom nás zase zobrali, potom nosili nás hore – dole po celej Nemecko...“

Vaša mama so sestrou...

Tak oni boli doma.

Oni ostali tu doma?

Áno, ostali, no tak chválabohu, že aspoň oni.

Že ich potom nezobrali?

Lebo by sa nevrátili domov.

Hm. A po vás keď prišli, kto po vás prišiel?

Oni ma chytili...

Kto to bol?

Chytili ma na ulicu. „Pod' len sem! Pod' len sem, pod'!“

Aha. Chytili vás na ulici?

Hej.

Hm.

Tak nie len ja, ale viacerí, a pri pivovare tu v Košiciach, pri pivovare stáli. Bola koľajnica, čo dačo nosili do pivovaru, pšenicu... čo to bolo... jarec, alebo čo... A tam stáli vagóny, tam sa nakladalo, ľudí, židov, všetkých, čo chytili. Iba len toto hovorím, že čo to stálo Hitlera milióny, keď on také veci, však to stojí peniaze. Kde to... ako to len tak? To je už jeho všetko, kde ide do cudzieho štátu, to je jeho? On si už všetko dovoľuje?

Kto to bol, kto vás chytil?

Tak vojak... vojsko...

Akí vojaci to boli?

Nemecké, čo boli. Nemeckí ešte čo boli, napísali, no...: „Prídeš ráno, alebo my prídeme a zoberieme, prídete s nami...“ Ešte ten deň večer ma zobrali.

Hm.

Pravda, brat do Rumunska. Jeden... tretí brat tiež do Poľska, do... ale tiež tam robili... a nebohý ten môj... čo odo mňa bol starší, už na nohy nemal, už nohavice potrhane, tak hovorím: „Tak čo nepýtaš si? vypýtaj si,“ hovorím: „Nemajú, nedajú,“ hovorí: „Nemajú,“ hovorí: „Bud' rád, že žiješ.“ Tak bolí ma, a ten starší, on už bol maďarský vojak, on slúžil pri Maďaroch... ale nie veľa, lebo bol zranený odtiaľto, náboj mu vošla a z druhej strany vyšla. Takže s tým mal šťastie. Hej. A boli sme... my sme boli piaty, ale všetky štyria chlapi, a jedno dievča bolo od nás, tak všetci štyria sme boli preč.

Hm.

Hej, tak hovorí: „No tak už deti mám doma,“ hovorí, „No ale čo teraz? Žiť ďalej, ako to bude?“ Viete ako to bolo? Vojna ešte bola, hej a robota. Alebo toto... skade?

Tí vojaci, nemeckí, ako boli oblečení?

V nemeckých šatách, vojaci. Cha, cha, cha... Pravda... no.. no...

A mali aj nejaké zbrane?

No, no, no to tie gestapo, čo mali tie tabule. No tak na stanicu tam vo Viedni, oni nás chytili. „Hybajte do kancelárie,“ písali sa, kde sme boli, skade ideme, čo... a po celej Viedni, po kasárňach: „Toto a toto meno nechýba? Nechýba toto meno vám? Nechýba toto meno vám? Nie?“ No tak dali nám... odniesli naspäť. Do basy.

Hej.

Do basy naspäť, a potom ako už v januári... pred... v januári to bolo, dali nás Maďarom a Maďari nás ešte možno chceli brať ďalej. Len som povedal, že ideme na stranu... že musím. No tak oni išli a ja som prišiel naspäť.

A tuto... tuto v Košiciach, keď vás chytili, ste hovorili, že v pivovare tam tak zhromažďovali ľudí.

No...

Aj vás tam dali? Do toho pivovaru?

Nie, nie, nie. Nás hneď z ulice, ako zobrali, tak aj vojaci nás... odovzdali nás tým vojacom, no a vojaci nás niesli.

A kam vás dali?

No tak počúvajte sem. Večer... my vieme, že kde ideme, v Košiciach poznám, ale nepovedali nikdy, že kde ideme. No... niesli nás do jednej... do jedného dvora, asi to tam židia bývali, čo brali... tam boli štyria, čo dávali pozor na nás.

Tam kto vás strážil?

Vojsko. Vojsko. Tam ste už nemohli ísť. Nie, nie, nie...

Akí to boli vojaci?

Tak zatiaľ..., lebo oni boli, aj Nemeč tam bol, aj Maďar.

Hm.

Oni boli spolu. Oni písali, ten nemecky... a ten písal maďarsky.

Hm.

No a potom už neviem nič.

A ako... ako ste vedeli, že ten druhý bol Maďar?

Tak maďarské šaty mal a to som poznal. Uniformu, vojenské...

Aký tam bol rozdiel medzi nemeckou a maďarskou uniformou?

Aj oni chudery, Maďari nie veľmi skákali, nie veľmi, lebo ten esesák, alebo čo to bolo, taký Wehrmacht, tak to oni nie veľmi kamarátili sa. Viete. A netreba veriť im. Ani Maďarom... a Maďari viete čo zrobili potom? Horthy so ženou odišiel, utiekol. Nechal Maďarsko a nastal Szálasi. Neviem, či ste počuli o tom? No tak hlava ostala v Maďarsku Szálasi, no. A ten to isto robil, čo aj Hitler.

Hm.

Aj oni mali hákový kríž... nemali takto nemecký hákový kríž, ale iný kríž. No... Tak oni aj zložili pieseň, Maďari, že... o tých, čo boli židia, zložili tam Maďari, potom, čo už bol Szálasi, tak zložili tam tú pieseň. No... že.. ako sa to začalo? „Jeden, dva, židov... židov chytiť... rabína... rabínov...“ Rabbi, to je taký väčší človek u... neviem, čo to bolo pri židoch.

Hm.

No... a potom: „Židov... bime židov...“ *hovorí po maďarsky...* „, onými... čo mali najviac na Maďarsku, pri koňoch, alebo pri kravách také, čo bijú, to je od koži vyrobené.

Hm.

No... No a hovorím, tak oni robili *hovorí po maďarsky*. A on potom ďalej, ďalej chcel, ale čo, ako už boli sme... boli už tu Rusi... už boli tu, ja už som počul, ako sme prišli, lebo matka rozprávala o tých veciach, že... Aj som už bol doma a chytili Rusi, chytili toho Szálasiho. V aute sedel, so svojimi ministrami, kamaráti ministri a chcel utiecť. A na hranici... už za hranicou... hranice boli, zastavili ho Rusi a tam na mieste ich zastrelili, všetkých, čo boli v aute.

Tú pieseň, čo ste teraz spomenuli, o židoch, tú maďarskú...

No to ma...

To kde ste počuli?

Ja ešte to... ja som ešte doma bol. Ešte som vtedy doma bol. Ale Szálasi... Horthy so ženou už odišiel, v Austrálii...

A kto tú pieseň spieval?

No tak Maďari, Maďari, v Budapešti tam. Dole. Tu na východe, to ešte nadávali na východ, na východe ľudí...

A vy ste ju kde počuli, kto ju spieval?

Tak vojaci niektorí, Maďari, čo narukovali tu? A keby ste videli, ako prišli do Košíc, tu z Maďarska, bosé a také široké gate, biele nohavice také, čo zakrylo mu aj nohu, hej? Tam tú pätu jeho, prsty... a kufor obyčajný, kde dosky, tak dajako poklepané zrobili a mal na pleciah miesto kufra.

Hm.

Lebo ja som... keď narukoval mal som riadny kufor vojenský, lebo každý vojak musel mať. A teraz nemajú, no, lebo teraz pánština, pánština. No tak, oni dali na pleciah Horthy Miklos - *hovorí po maďarsky* – „Horthy Miklos vojak som,“ – Horthyho Miklosa, a najpeknejší vojak...

Hm.

No tak to je to...

To mali takú pieseň?

Áno, áno, to oni to spievali.

To ste počuli, ako išli niekde po ulici a spievali to?

Ešte som bol doma.

Hm.

Hej!

Hm.

No a takto spievali a potom ďalej, že čo bolo, ako som došiel domov z Poľska, tak potom som počul, že Szálasi... Szálasi čo robili. Jeho chytili, zastrelili tam na hranici.

Hej.

Ten, čo tam bol s nimi jeden, ten čo odtiaľ bol...

Hm.

Seňa... Hidasmémeti... to je hranice, no a on bol so mnou vojak tu jeden, hej? Takže odtiaľ zo Sene. „Tam ho zastrelili,“ hovorí: „Všetkých, čo boli v aute...“

Hm.

Tam bol zabitý. Tak také: „Chceš Hitlera, tak tu máš!“ Ale lebo...

A vy ste nevideli tuto v Košiciach, že by boli niekoho zabili, alebo zbili na ulici, alebo takto v tom čase, vojaci napríklad?

Viete čo, už potom... už Maďari začali... zastreliť... zastrelili, jeden dôstojník zastrelili jedného človeka, som bol... ja som bol doma, zastrelil... A nám... my sme mali svoj domček po babe, baba pochádzala z Levoče a mali sme svoj domček, tak policajt maďarský... možno... neviem, či bol opitý, lebo ja sa nestaral tak a tak, a ja som viete ešte mladý bol, tak nie veľmi som bol lebo, ináč keby sme boli takí veľkí ako teraz, tak máme rozum, tak skočíme vonka, dobijeme ho. Ale to... so šablou... viete, šablá?

Hm.

Zobral a po okne... rámy... všetko rozbil.

Vám na dome?

Áno. Áno.

Prečo to urobil?

No prečo? Ta nenávisť, viete? Nenávisť. Prečo nerobil v susedstve, čo sme mali mestského policajta? V susedstve tam... mali sme suseda... Prečo jemu to nerobil, ale nám zrobil?

A toto kto bol, to bol nejaký dôstojník, vojak?

On bol riadny policajt.

Policajt.

Po ulici mali službu, dakedy chodili po uliciach, policajti. Chodili po uliciach. A prečo len nešiel? Lebo to bol mestský policajt. Hej? Ako teraz sú tí mestskí policajti. No tak aj on tam býval, bol sused. Ale dobrý človek bol, lebo my sme s ním dobre boli... dobre to bolo všetko, boli sme malé deti, ale

ráno: „Dobré ráno,“ bozkávam, maďarsky... bozkávam – „kezed csókolom.“ No ale dobre bolo, tak ešte oni nás mali radi, ale on Maďar bol, originál Maďar z Maďarska.

Hm.

No, tak preto asi, no...

Takže ten bol tak proti vám nejako...?

Hej.

Naladený nepriateľsky...

Normálne vytiahol... hovorím, tú šabl'u a pif-paf takto rezal, i rámy, okná, všetko.

A ten Maďar z Maďarska tu v Košiciach robil policajta?

Áno, áno. No však oni dali tu ich, aby robili poriadok nie, na Slovensku? A viete, ako ich volali? *Hovorí po maďarsky* „Felvideki komunista“. I keď naši ľudia neboli, všetci... nebol každý komunista, a keď narukoval Maďar z Maďarska, tak boli hovorím bosí a takto. A Horthy katonái... ale keď rukoval z východu Slováci, keď narukovali i keď boli chudobní, ale elegantne, elegantnejšie rukovali za vojakov. A oni vždy ide tak, bosí. A ako už mal uniformu, dostal slobodníka, alebo čo, no tak... malý boh bol on. Áno. Veľmi trestali aj oni, pri vojsku. Tak tých komunistov, čo boli už tieto strana, čo zobrali slovenskú, tú časť, južnú časť. Hej, zobrali? No tak toto. A hranice boli pred Kysakom a po Kysaku boli Slováci. Pred Kysakom, pred mostom, viete, ako je tam ten tunel?

Hm.

Pri Kysaku? No tak pred Kysakom boli Maďari ešte a po Kysaku druhý tunel bol už Slovensko. No, to oni tak, takto nenávideli. *Hovorí po maďarsky* – Felvideki komunista. To už na každého, či bol komunista, či nie...

Spomenuli ste, že v pivovare boli zhromaždení ľudia.

Áno. Tam do vagónov ich na... dávali.

Vy ste tam boli sa pozrieť, videli ste to?

Ja som... viete, ako zobrali strýka a jeho manželku. No a deti jeho, dve on mal, dvoch chlapcov, tak išli, že: „Kde ich berú, otca? Kde ich berú matku, mamu?“ No a oni išli a sledovali to, tak oni rozprávali – „Do vagónov, tam pri pivovare stojí,“ hovorí, „vagóny... stojí a ľudí tam dávajú, všetkých ľudí, čo berú...“

Hm. Takže to oni vám hovorili?

Len dve deti, čo boli.

Hm.

Tak jeden už zomrel, to on bol... v Bratislave býval, hej? Dobrý huslista bol, aj jeho syn konzervatórium má, takže aj ten mladší tu býval v Košiciach, a nedávno asi dva, či tri roky, ako zomrel.

Hm.

Najmladší...

Vy sme sa tam nešli pozrieť, k tomu pivovaru?

Tak kde ste mohli zobrať? Keby vás bol zobral, zbadali, tak aj vás zoberú a „Šup, do vagóna!“ – „Hotovo, počet je...“

Takže ste... to ste počuli od tých...?

Oni rozprávali.

Tých detí?

Hej.

Hm.

Že oni pozerali, že kde im nesú otca i matku.

Hm.

A do vagóna. To chráň Boh, že by ich boli videli, lebo aj oni by boli išli.

Aha.

Nie, to nemohlo...

A tie deti, tie nezobrali? Tie zostali tu?

To oni z jedného rohu do druhého rohu sa skrývali, že ako ich nesú...

Hm.

No a čo už. A matka plakala, hovorí, tak plakala... No ale čo povedať, plakať plakali, ale my sme nemohli nič robiť, lebo Maďar aj Nemec ich niesli, dávali ich do vagónov.

Tie deti potom nezobrali, oni zostali v Košiciach?

Nie, nezobrali. Oni ostali tu. No ale čo teraz? Nebol kto variť im, nebol kto čistiť, tak moja mama chodila do toho nového bytu, čo zrobili, tak ona chodil im variť, jedným, druhým...

Hm.

Hej. Alebo prišli dolu najesť sa, tak ale otec sa nevrátil.

A chcem sa spýtať, poznali ste aj nejakých židov? Keď ste vyrastali tu v Košiciach?

Oni zobrali Zinnera, Zinner... Deutsch... zobrali, tak však oni mali tam obchod pri nás.

Hm.

V tej ulici. Na Dymkovej, dakedy sa volala Dymková ulica. No oni mali tam... Zinner tam mal... on vedel aj rómsky, on sa naučil od Rómov.

Hm.

Po rómsky. *Hovorí po rómsky* - „So kames? So kames? So kames? „Čo ti treba? Čo ti treba?“ Už vedel, no... Dávam im, no. Tak niesli, ale dával, na úver dával, hocičo niesli tam niektorí ľudia, čo boli, takí chudobnejší. Hocičo niesol, že ako do oného... Dal, na úver.

Hm.

No a potom samozrejme ten človek, alebo tá žena išla a vyplatila to, hej. Dal... dobrý, nemôžem povedať. To boli dobrí ľudia.

To boli židovskí obchodníci, mali obchod?

Áno, áno, svoj obchod.

To boli dvaja?

Tak mali jeden dom tu na tej ulici, kde ja som býval, a druhý dom mal na Moldavskej ceste. Hore. Viete, ako je to? Neviete...? Tak Moldavská cesta je na hlavnej, na hlavnej ceste, tam chodia aj električka, tak oni tam... tak on tam mal. A viete čo? To dobre zrobil. On mal i peniaze, i zlato. Zlato... ako mal plot, drevený plot v záhrade, vykopal jamu, všetko tam dával. Tak... A dve dievčatá mal, a dievčatá boli v lágri. A hovorí: „Ktorý príde, keď Pánboh pomôže, ktorý príde skôr, tak aby mal z čoho žiť.“

Hm. Toto bol ktorý, to bol ten pán Zinner?

Zinner.

Hm.

A prišli dievčatá domov, dvaja, obidve prišli domov, tak ony išli a zobrali toto zlato a peniaze, všetko z toho...

A to...

A ten dom predali...

Hm.

A odišli preč.

Hm.

Z Košíc.

Toto odkiaľ viete, že tam bolo to zlato? Že to tam ukryl?

Tak rozprávali, rozprávali sa... rozprávalo sa. Viete, to neďaleko sme bývali...

Hm.

S nimi... takže... a my sme dobre boli s nimi, a rodičia boli... a nás mali radi, lebo skutočne – čo dával na úver, alebo čo sa platilo. Otec nebohý bol dobrý...

Hm.

Huslita... huslita, on každú nedeľu hrával do rozhlasu. Veru, veru...

Hm.

Takže on... my sme mali, chválabohu, i čo jest', ale ta... stalo sa to nešťastie, lebo Hitler bol, druhý bol dole a on jeden hore.

Hm.

Áno. To nie len u nás, lebo poviem vám tak teraz, ja mám chlapcov dvoch v Írsku. Jeden starší syn v Nemecku žije, vnučka v Nemecku žije viac... tak už viac ako dvadsať rokov. Potom mám dievča tam, najstaršiu, v Nemecku žije tam... takže bola v Čechách, ale tam on išiel bývať, lebo on býval tu v Košiciach...

Hm.

Syn, starší. Išiel k dcére bývať. Tam on... tam ona aj išla za ním tam, takže oni sú tam. Aj dodnes sú tam. No už sú trošičku staršie, no. No takže... no a synovia mám v Írsku. Teraz tri roky, ako som tam bol pri mori, ma odniesol krásnym autom a všetko. Manželka robí aj on tam robí, tam robia. A syna... neviem teraz... tohto roku má byť advokát.

Hm.

No. Vidíte... a Róm a bude advokát. Cha, cha, cha...

Chcem sa spýtať, ste spomínali toho pána Zinnera, že bol židovský obchodník...

Áno, áno.

Že... že ho zobrali...

Normálne hviezdu, hviezdu dostal.

Nosil hviezdu?

Pravda.

Vy ste ho videli, ako mal tú hviezdu?

Ja som ho nevidel, ale povedali tí, čo boli s ním, lebo ja som nemohol ísť pozerat' na neho, alebo ako cudzí človek, chráň Boh vás. Darmo ste boli niečo čo, už zobrali a „Šup dnuká!“

Hm.

Hotovo. A potom prišli: „Ako sa voláte?“ a už boli ste na papieri. Koniec.

Takže...

Nesmeli ste sa ukázať.

Ste sa to dozvedeli od ľudí, že čo sa s ním...?

Od ľudí, čo ho poznali. Napríklad robotníci, čo robili v pivovare.

Hm.

Tak oni hovorili, oni niektorí videli, poznali. Hovorí: „Hej, tento je tam, toho tam dali do vagóna... dali ich do vagónov... Tí už pôjdu do Nemecka do lágra... Hotovo...“

Takže v pivovare boli robotníci...

Áno, tak chráň Boh, aby ste sa ukázali tam.

Ked' tam zhromažďovali tých ľudí. Tam normálne pivovar fungoval?

Áno, áno, pri pivovare vonku, nie dnuhá.

Aha.

Ale vonku pred bránou stáli. Lebo oni dávali aj pivo, čo odvážali dakde, dávali, hej... takže do vagónov, alebo dačo... pšenicu alebo jarec, z čoho vyrábali... alebo chmeľ. Také dačo. To oni mali tam koľajnicu dnuhá, hej, takže...

A spomínali ste, že ešte jeden taký židovský obchodník tam pri vás žil...

Deutsch.

Pán Deutsch.

Deutsch.

Deutsch.

Deutsch.

Hm.

Deutsch sa volal, ale bol skutočne dobrý človek. Výborný bol. Dobrí ľudia boli.

A s tým čo sa stalo? S tým pánom?

Tak... tak neviem nič, lebo ja už nebol doma, že čo sa stalo. A moja mama ani toľko, nie, len videli, že nikto nebýva tam, že obchod zavretý, lebo mal tú roletu železnú, viete.

Hm.

Už koniec, nerobil nikto nič, zavretí... to boli na jednej ulici, na ten roh mal Deutsch a tu mal Zinner. No a žili, žilo sa.

Hm.

Lebo stačilo takému človeku, ako oni boli, desať, dvadsať halierov keď zarábal na tom, alebo päťdesiat halierov, alebo koruna. A nie ako teraz, zmeníte päťdesiat eura, tak nemáte čo vidieť, čo máte v taške. A dakedy ste kúpili za sto korún, keď boli koruny, tak mali ste plnú tašku.

Hm.

Ked' ste prišli s potravinami... no vidíte, to taká vec...

Takže pána Zinnera keď zobrali, vy ste ešte boli v Košiciach vtedy?

Nie, nie, nie, nie. Vtedy po ňom ma odniesli, chytili ma. Odniesli preč. Už Zinnera zobrali predtým.

Hm.

Oni dali to tehelne, oni do sušiarne, to sa volala... také sú... také strechy len boli zrobené, aby nezmokli, tak aby sa sušilo, viete, tie tehly surové.

Hm.

No tak toto rozobrali, tie surové a robili, všetko zatiahli... múry potiahli, hej? Len tak na sucho potiahli, aby židia neutiekali.

Hm.

Aby ten človek neutiekol, čo tam dal, no. A tak potom oni, čo mali peniaze u seba alebo zlato, tak ich... ako ich odniesli, tak pri tých, pri tehelni, to sa volalo šopy... sú... boli to. Tam bola voda, veľká voda pre tehľu, viete, čo potrebovali, na tehly, na škridlicu čo robili, tak do tej vody vhadzovali.

Hm.

No ale čo? Kto pôjde už potom, keď je to pod vodou? Tak nič nezobrali potom od nich. Od... stačilo... niektorý vojak „... zlato, zlato, peniaze... zlato, peniaze, niet?“

A toto odkiaľ viete, odkiaľ ste sa to dozvedeli, že tam vhadzovali...?

To som chodil ako chlapec pri vode, pozerat', že tam sú chlapi, tam sú židia, tam sú toto, ešte som bol doma. Aj ja, ale jak už oni neboli, tak potom začali aj nás brať. Cha, cha, cha...

Hm. Takže tam pri tej tehelni ste videli, ako sú tam židia vnútri?

Áno, áno, vnútri. Pod tou šopou, taká dlhá šopa. Z dvoch strán surové tehly, zamurované, aj toto tu. Len vchod tak ako dvere a tam stál vojak.

Hm.

Dvaja vojaci tam stáli nemeckí. Tam ste nemohli utekať potom. A samozrejme, že dokola chodil furt, stráž.

Hm.

Že či nevybúrali tehlu, alebo čo, neutiekli.

Tam ste sa nebáli ísť vtedy, sa pozriet'?

Tak my sme išli, ale až nie tak blízko.

Hm.

Nie, nie. Tak oni... keď vidiel vás blízko, tak vás zobral. Alebo dostali ste takú, že... „A viackrát aby som ťa nevidel tu...“

Hm.

„Lebo pôjdeš medzi nimi...“

Z akej vzdialenosti ste to asi videli?

Takých dvadsať, tridsať metrov.

Hm. A čo ste... čo presne ste tam videli? Koľko tam bolo ľudí?

Ludí?

Hm.

To nedalo sa spočítat', lebo hovorím, tiahlo sa to po tých šopách, múry zo surových... už boli suché...

Hm.

Tie tehly, tak bolo zamurované s tými suchými tehly, hej? A tu bolo zamurované riadne červené tehly, hej, ale vagónky išli, také... Tak dievčatá surovými tehly, čo nosili pod šopu.

Hm.

Do sušiarne, tak to toto.

Hm.

Takže to bolo... ale ináč, tam ste nemohli utekať, lebo tam stál na rohu, tu stál...

Hm.

A tu na bokoch, lebo to bol dosť dlhý, tak chodil jeden hore-dolu, hore-dolu... Cha, cha... Aj tam na tamtej strane.

Hm.

Že či tie tehly nevybúrali... burovať, či nezborili, čo to vyhodit'... lebo to nebolo malterom... s malterom, len tak kládli.

Hm.

A preto sa... že či nezbúrali to. No... A toto tam pôjde...

A koho... koho ste tam videli vnútri?

To nebolo poznať...

Nebolo?

Lebo vonku nechodili nikto.

Aha. A ako ste vedeli, že sú tam židia?

Počúvajte sa, keď je to tam zamurované a stojí tam nemecký vojak, alebo maďarský... maďarský či nemeckí dvaja, tam stoja... A tých ľudí, čo doniesli, tak len tam dnu, dnu... No a videli ste, keď ste videli, tak že tam len židov dávali, len židov... Aj takých židov. Jeden... no... teraz vám ešte jedného, lebo to bol Róm – zbil jedného tiež Maďara, tiež tak nadával a chceli, aby ho zobrali tiež. Tak ho zbil, že viac nevstal. A viete, kde sa skrýval? Nad tehelnou, kde uhlie je... kde topia na tehly... to spaľovanie. No tak to sa volá spaľovňa, no tak tam. Hore, on tam u jedného, dobre poznal ho, že ktorý...

Hm.

Tak tam sa držal.

Hm.

Dva roky!

A toto odkiaľ viete?

Tak žena mu chodila, tam nosila, sem-tam... jest' dačo, jej nosil tam.

Vy ste sa poznali s tou jeho ženou?

Ja som ho poznal veľmi dobre.

S ním ste sa poznali?

Hej. Hej.

Hm.

Ale zbil ho to tak...: „Ja ti dám,“ hovorí, „Ty myslíš, že cigáni nevedia biť? Že len vy budete biť? Zabíjať ľudí? Ja vám dám!“ Cha, cha, cha.

Spomenuli ste teraz, že do tej tehelni, že tam privádzali ľudí. To ste videli, ako tam privádzali ľudí?

Áno, však ako vidím vás teraz tu, tak aj ich som vidiel.

A ako ich tam viedli, išli peši alebo...?

Tak len... nie na auto, pešo.

Pešo.

Pešo do tehelni, tak. A tam už od nich všetko zobrali a: „Hybaj tam!“ dnuká. Lenže meno samozrejme napísané, ktorý, kedy, o ktorej bol tam odnesený, no.

A koho ste takto videli, že tam privádzali?

Jak?

Koho ste videli, že tam privádzali?

Tak tie ženy, aj s deťmi, židov. Aj chlapov... to bolo všetko jedno, tak do jednej, ako keď zemiaky vysypete z vreca. To... to... to nemohli ste tam povedať: „A nejdem tam, lebo toto...“ Tam: „Nie, nie, nie!“ Nešli ste, prásk jednu, na tu máš... „Chod!“ Či ste chceli ísť, či nie, tak museli ste ísť.

Kto s tými židmi išiel, keď ich tam privádzali?

To oni nosili vojaci, boli i nemeckí i maďarskí vojaci, pozor dávali. Maďari za to, lebo vedeli rozprávať s tými ľuďmi a niektorý nevedel nemecky, no to preložil všetko, ako toto, čo to je toto... Prečo ho doniesli, čo to za človek, je to žid, alebo Maďar, alebo Slovák, alebo... to oni všetko vedeli, tak. No čo poviete na to, keď v Poľsku... už nepamätám sa, v jari či nie, prišli tam Maďari, maďarské vojsko, dôstojníci... A oni sa Maďari nerozumeli po poľsky, a ja som vedel slovensky, hej? No tak som už Slovákom... poviem, tak ako je... Slovákom sa ľahšie rozpráva s Poliakom, ako Maďar, lebo sem tam dačo porozumie, čo hovorí. Hej? No. No a samozrejme, robil som tlmača. Chytil ma maďarský dôstojník, neviem či poručík, či v Poľsku čo to bol... podporučík: „Budete nám tlmačom,“ *hovorí po maďarsky.*

Hm.

A hovorím: „A s kým?“ a hovorí: „*Hovori po maďarsky*“, „Lendel“, po polsky, maďari, „lendel.“ Ja poviem: „Dobre, no...“ A že on by sa chcel kúpať a spať, jednu izbu mu dať dôstojníkovi, to mohol byť taký major maďarský alebo tak, major, kapitán, či čo to bol. A to bola veľká šarža pri Maďaroch. No tak on, že pri prvom... že oni sú viacerí, a tu sú... tu sú vojsko, vojsko už je... tam samozrejme boli veľa vojakov, prišli do Poľska tam. No tak robil som tľmača. No tak dačo som prehovoril, pretočil to, na poľsko – maďarské, hej, na poľsko... Bolo dobre tak, porozumelo sa, ja som to vysvetlil, že kúpať by sa chcel, spať by sa chcel, dajaké... sú viacerí no tak, no tak toto som nejako pretočil, viete?

Hm.

No tak i keď som ja nebol...

Hej.

Toto, hej? Ale čo som vedel, tak ja som povedal, týmto Maďarom. No ale čo z toho, tam som darmo mal, ja som len rečnil, ale že by mi dali trošku chleba viac, alebo čo, nie...

Cha...

Nie, nie... ešte dostaneš.

Pri tej tehelni, keď ste videli, ako tam privádzajú tých židov, mali tí Pudia na sebe nejaké označenia?

Označenie?

Hm.

Niektorí mali už hviezdu, oni nemuseli mať označenie, išli s manželom alebo rodinou, alebo otcom alebo čo. Išla celá rodina, ako bývali, ako mali dom, oni išli do domu a všetkých zobrali naraz.

Hm.

No a nie, že ostaneš doma, nie, nie. Všetko naraz, hybaj! Do auta, alebo čo, doniesli ich hore.

Ale niektorí mali tie hviezdy na šatách?

Niektorí už mali.

Hm.

Už mali, hej. Buď na chrbte alebo mal tuná, na kabáte. Hej.

Hm. Rómovia nenosili nejaké označenia?

Nie, nie, nie, nie, nie... žiadne označenie nemali, len viete, bolo napísané, že čo je.

Hm.

To bolo napísané, tak že oni... im nebolo treba, lebo tam videl papier, meno, Róm, toto...

A ako...

Nemusel písať.

Ako dlho tam tí Pudia asi boli v tej tehelni?

Veľa, veľa, to nedá sa povedať.

Koľko asi?

To ja som... poviem vám tak, ja som ani nemohol čítať, koľko sú tam židia, tam viac... no tak som to, ... do päťdesiat, do sto do jednej šopy.

Tam vnútri bolo toľko ľudí?

No pravda, to bola... viete, od koľajnica, jedni... v prostriedku máte koľajnicu a potom prach, zeme... zem je tam.

Hm.

Tam nebola podlaha alebo betón, alebo čo. Koľajnica a tak... tu tehly boli zložené surové.

Hm.

Tu sa sušilo, hej? To tehly, to bol... preto lebo mal prievan, viete... tu bolo otvorené, tu bolo otvorené, takže mali prievan oni takto, a potom, ako oni ich tam dávali, tak oni museli to zamurovať.

Hm.

Aj tú stranu. A tak boli zavretí tam.

Hm.

Ale stráž bola tam. Po boku, pri bráne, čo ich robili... ako bránu, to tu na tej strane. Maďarskí a nemeckí... Lebo musel... „Čo chcel ten človek?“ Lebo nie každý žid vedel po nemecky.

Hm.

Maďarsky vedel, lebo tu býval, hej? Takže maďarsky vedel, ako aj ten Deutsch, aj ten Zinner, alebo ostatní židia, tak oni vedeli maďarsky. Ale nemecky nie každý vedel, starší vedeli nemecky, židia, vedeli nemecky, ale...

Hm. A koľko dní tam asi boli takto zhromaždení, tí ľudia?

Pokiaľ nezo... pokiaľ neprišiel vagón a šup do vagónov. Nosili nákladom do vagónov.

Hm. Koľko to asi trvalo, niekoľko dní alebo týždňov?

Tak niekoľko dní bolo, lebo nielen túto jednu šopu mali. Tá tehelňa bola i na ľavej strane, Moldavská cesta, tu jak je.

Hm.

I na ľavej strane, i na pravej strane bola tehelňa. Vyrábali aj tu, aj tu vyrábali, takže viete, to bola veľká tehelňa.

Hm.

Veľa ľudí tam robili, v tehelni, dalo sa, žili tam, tí robotníci, čo boli, hej? No a nemohlo počítať, že koľko tam... To každý mal svoje šopy, a to nie dva, tri šopy boli. To boli viac šôp!

Hm.

To nie tak, to táto šopa to by nič nebolo pre nich, ako miesto sušiarňi, to by nič nebolo. Mali viac... ale tak čo mali robiť? Ja hovorím, že toto, čo sa vtedy robilo, to nikto nemyslel na to, že oni budú takto robiť, tí vojaci, ten Nmec, alebo iný. Tak pozriete... počúvajte, ja som hovoril, že som bol v Írsku pri synovi – aj tam boli, aj vo Francúzsku, i v Taliansku, Duce, Mussolini, tí boli jeho kamaráti, oni boli Taliani. Taliansko...

Hm.

Tak oni bojovali s Hitlerom, nie? Ale Francúzi už nie. Ani Ír, ani Anglicko, a tam bolo za... za Rumunskom... nie za Rumunskom, za Talianskom aj Anglicko, hej? Tak ja som až teraz videl, ako to bolo, ako som lietel, tak sme videli, cez more sme išli. Do Anglicka, do Talianska, do Francúzska, a tak, a lietali sme. Hej. Lebo oni tam bývajú, hej?

Hej.

Synovia.

Ešte by ma zaujímalo to, čo ste tam v tej tehelni videli. Videli ste, ako tam privádzali Ľudí, videli ste aj žeby ich odtiaľ odvážali?

Toto nikto nemohol vedieť, lebo v noci sa to odvážalo. Nie vo dne, nie, nie. V noci.

Hm.

Ľud spí, nie je hore, len stráž dakde je hore, ale nikto nevidel. Lebo to v noci všetko robilo.

Hej.

Hotovo.

Vás potom kedy zobrali? Za ako dlho od toho, čo ste videli v tej tehelni, koľko asi ubehlo času, čo potom vás zobrali?

Tak no tak... takých... to mohlo byť takých tri, štyri mesiace.

Hm.

Už potom, ako tamtých vybrali, „Hybaj nás!“ A im trebalo mládež, silných chlapov na takú robotu. Bo takého starého tam nedajú. No... To tak bolo veľa, veľa, veľa, človek ani nepomyslel, že čo to bol. A hovorím, ten Szálasi, no to tak to... toto... Druhý Hitler.

Hm.

Druhý Hitler. A Maďari potom ľutovali to, že čo to bolo, že bolo s Nemcami, a oni ich... Aj odtiaľ zobral, aj odtiaľ, z Maďarska. No a ako myslíte? Maďarských židov, všetko... „Von!“ – „Von!“

Hm.

To nie len odtiaľ zobral od nás, alebo tu v Maďarsku, Poľsko... a najmä Poľsko, tam viete, koľko židov žilo? Obchody, čo nechali tam, milióny nechali tam. A to všetko židom zobrali. Tak sa to Hitler... jemu sa darilo to bohatstvo.

Hm.

Viete, on preto bojoval v štátoch. Koľko štáty on zobral?

Urobíme si teraz kratučkú prestávku, dobre?

Áno.

Pretože chcem sa opýtať túto kolegynú, aj kolegu, pána Beyraka, či oni nemajú nejaké otázky, ktoré vám chcú položiť?

...

Okay, so I am ready to continue.

Chceme sa ešte zopár takých otázok vyjasňujúcich opýtať, aj z toho, čo ste nám... keď sme sa prvýkrát stretli minule, čo ste nám rozprávali.

Áno.

Vy ste videli tam pri tej tehelni, ako privádzali tam židov...

Áno. Privá... a do tehelni. Do tej šopy, čo som rozprával.

Hej. A mohli by ste nám popísať, že ako tí ľudia vyzerali?

Plakali. Plakali...

Hm.

Slziacu tvár utreli. Plakali, nielen že ako malé deti, ale aj staršie. Starší židia, všetko...

Hm.

A... a predstavte si, oni boli zvykli vo svojom domove, krásne mali všetko vy... krásne urobený v byte, koberce také... a tam sa naraz dostať na holú zem... to je zem holá. A tam k tej koľajnici?

Hm.

A tam na tú zem, spať? Na holú zem?

A tam vnútri tí ľudia, v akom boli stave?

Že čo bolo?

Vnútri, v tej... tam čo už boli tam zadržaní v tej tehelni...

Áno, áno.

Tí ľudia, v akom boli stave? Čo ste videli?

Tak oni stále plakali. To je... tam nemali radosť, že... „No tak sme radi, že sme na dobrej...“ – nie.

Hm.

Ani umývať sa, ani okúpať sa, dať sa do poriadku, ani jedlo – všetko chýbalo. To, čo mali v svojom byte, čo mali doma.

Hm.

Pán po pánsky. Ved' ja som robil pre nich dakedy. Čo vyrábali ako cement. No to trebalo mi rúčku, tou... tá ručná páka, tak trebalo tú ručnú páku točiť. A ten cement, či čo to bolo, už nepamätám, ale zaplatili človeku.

Hm.

Aj te... ako už boli po pánsky, aj oblečení, že... a teraz, ako sa dostali do toho... samý prach, samý oný... tie tehly, také kúsky od tých čo boli polámané, niektoré sa zlámalo z toho, z tej tehly, lebo tam nielen tehly, ale aj také deravé tehly, také široké, hrubšie.

Hm.

Aj také tam boli.

Hm.

No, tak to viete, keď sa dostanete z dobrého na také miesto, tak nedobre. Začnete čo robiť? Plakať.

Hej.

Za všetko. Ale už vyliate mlieko nemôžete naspäť zbierať. Toto ja som povedal...

Lebo minule ste nám spomínali, že ste videli, že tí ľudia vyzerali tak zúbožene.

Áno, áno. Áno, áno, áno.

Na to si spomínate? Hm. A tiež ste nám minule vraveli, keď sme sa rozprávali, že ste videli, ako nejakých ľudí nakladajú do vagónov.

Áno, tak to sto percent, to sto percent...

To kde bolo, kde ste to videli?

No tak hneď tam na sta... pri pivovare. Tam kde boli vagóny.

Hm.

Rovno, nie že do dajakej miestnosti, do vagónov!

Hm.

A keď chceli piť vodu, že nemali, už boli na ceste, išiel vagón... a keď chceli... že skutočne smädne boli, to mali... prepáčte... ako mali toto malé decko... piškalo, tak aj toto pili potom tam.

Hm.

Starší ľudia. Takto mi hovoril všetko, čo s mojou tetou... to môjho strýka manželka.

Hej. To vám rozprávali...

Nevedeli sme, čo robiť, povedá...

Hm.

Nevedeli sme, čo robiť. Toto malé piškalo a vypili sme to.

A čo...

Lebo z vagóna vás... chráň Boh!

Hej.

Ak sa otvorilo na vagóne tie dvere tam, tak odtlačilo sa, tam ste mali štyri, päť vojakov.

A čo ste tam vy videli, keď tam nastupovali tí ľudia do tých vagónov pri tom pivovare? Ako to tam vyzeralo? Kto tam bol?

Tak vojsko, vojsko, nič, len vojsko. Maďarské... Maďari, Slováci... Nemci, a nie že takí ľudia, čo nie s vami, sú dobrí. Nie, nie, nie. Tam sú Maďari aj Nemci. Lebo niektorý, ako som už hovoril, niektorý človek, alebo žena, alebo čo, nevedeli ešte nemecky. Tak už tí mladí nevedeli nemecky, tak len maďarsky, ako doma rozprávali.

Hm, hm.

Aj v nemocnici som bol tu s nimi, vo veľkej nemocnici, ako ešte mladší som bol, židom, hej, také veľké ony mal tu vlasy, také zatočené, aj klobúk. Tak sme pekne rozprávali, aj oni, aj ja, dobre sa mali, dalo sa s nimi rozprávať. Ale potom? Nie, nie, nie. Keď videli, alebo počuli, že aha, to po maďarsky... ináč rozpráva, slovensky, alebo čo... ale keď nepočul nemecky.

Hm.

„Čo to bolo, čo sa ti nepáči? Čo sa ti nepáči? Pod! Pod, ja ti poviem dačo,“ no a už hotový bol, už hotový. Oni mysleli, že nadávajú, alebo čo do Nemcov. No tak hovorím vám, som mal kamaráta, dobrý... veľmi dobrý človek bol on. On bol u Flugler... no tak u letectva...

Hm.

A on sa sám hovoril, že to nebude dobrý, s Hitlerom. A hovorím: „Warum, Kamerad? Nein gut s Hitlerom?“ – „Počúvaj sem, my sme prišli do Československa, čo sme brali? Všetko, čo trebalo. Všetko... odbíjali... toto... toto nedobre, toto...“ on nie tak, že by: „No tak sme vás oslobodili, máte robotu, budete mať robotu, budete mať byt, kde budete bývať.“ Ale on nie. „Všetko do lágru na robotu, na robotu! Budeš tu robiť! Či budeš mať gate vonka, či nohy máš... Len musíš robiť!“

Hm.

Hotovo... to... to... nič si nedovolil. A preto on hovoril, že: „Deutschland, Deutschland uber alles,“ že všetko nemecké.

Hm. Chcem sa ešte na chvíľočku vrátiť k tej situácii, ktorú ste videli tam pri tom pivovare. Ľudia nastupovali do vagónov, ste nám vraveli, že ste to videli.

Museli, museli nastupovať. Bo ich chytil za ruku a ťahal.

Hm. A kto to bol, akí ľudia?

Tak to všetko len boli Nemci, alebo Maďari.

Ale tí, ktorí tam nastupovali do tých vagónov, kto to bol?

Tak židia, židia.

Mali...?

Niektorí, hovorím, už mali tú hviezdu.

Hm.

Buď na chrbát, alebo tu, alebo tu mal stužku, takú širokú, mal tam dačo... dačo viete mal tam, mal... a to bolo jedno, či mal hviezdu, či toto, to bolo jedno.

Ako sa k nim tí vojaci správali? Čo tam s nimi boli?

Tak oni nemohli, tak kričali na nich a tlačili ich: „Dnuká! Dnuká! Tlačte sa dozadu!“ – „Už nie je kde!“ – „Len choďte, choďte! Choďte!“

Hm.

To bolo tak.

Spomínate si, čo im hovorili, čo na nich kričali?

Tak, „Los! Los! Los!“ kričali nemecky, no tak, „Los!“ len toľko viem, že, „Los! Los! Schnell! Schnell! Los! Los! Los!“ no...

Hm.

Toto som počul.

Koľko tam bolo tých vagónov?

Tak bolo... každý deň bolo, každý deň, toto sa naplnilo, hybaj druhé. Vy ste tam viackrát to videli takto? Nie len, že ja videl, ale tí, čo tam boli a videli... nie Rómovia, ale tí kresťania, čo tam boli...

Hm.

Tak oni, niektorí blízko tam bývali, hej? A oni rozprávali: „To strašné“, hovoria, „čo s nimi robia.“

A vy osobne, koľkokrát ste to videli?

Ja som videl no koľko raz? Asi päť, šesť razy.

Hm.

Ale nie... nie že by som išiel do blízkosti, to chráň Boh, chráň Boh.

Hej.

To čo my sme? Špióni?

Z nejakej väčšej vzdialenosti ste to videli?

Áno, tak vidiel som, že niečo tam nesú, tlačia... počul som, ako kričal, že nie pomaly, že: „Choďte, ďalej, ďalej, ďalej.“ Nie, nie, nahlas. Všetko tak ako zlostný... no a tak, hej?

Z akej asi vzdialenosti ste toto pozorovali?

Tak niekedy... podľa toho, kde som to bol. Dakde sa dalo skryť dobre a tak.

Hm.

Ale trošku som tam a utekal som preč, aby nezbadali, že tam, lebo keď zbadajú... „Pod' len sem, pod' len sem!“ Lebo po maďarsky: *hovorí po maďarsky*. „Agyon lelelek“ Po maďarsky, lebo ťa zastrelím.

Tých päť, šesť razy, čo ste to videli, to bolo v jednom týždni, alebo to bolo nejaké dlhšie obdobie, to trvalo?

To bolo aj po obede najviac, ako už boli napakovaní do tých vagónov, išlo druhé, hej? Prišli druhé prázdne vagóny...

Hm.

Tak do druhých. Nemyslíte, že to tých päť, šesť vagónov, nie, nie, nie... Prišlo, odišlo ten, prišlo druhé. Nabalilo sa, napakovali – hybaj druhé zase.

Hm.

To tak.

Takže to v jeden deň takto viacero?

V jeden deň, áno, áno, áno, áno, áno...

A potom ešte nejaké...?

Oni to opakovali, lebo...

Nejaký iný deň ste to ešte videli, to isté, že sa to dialo?

To samé, to už som nešiel, bál som sa ísť tam.

Hm.

Viete, lebo... poviem vám tak, keby to zbadali, že stále: „Čo tam ten chlapec robí? Čo tam ten robí tam? Čo špehuje tam? Chyťte ho, i ty tam ideš!“ hotovo...

Hm.

A rodičia... nikto by nebol vedel, že kde som.

Hej.

No... O toto sa jednalo, o toto som sa bál, viete?

Neviem, či som dobre rozumela, že koľkokrát ste tam takto bol sa pozrieť.

Tak keď som išiel do mesta, hej? Ako mladý, no tak viete, ako mladý... tu ide pozerať, tamto... Ale už ako som bol učeň...

Hm.

Ja som mal byť mäsiar, tak som išiel, a v štyridsiatom ôsmom roku znárodnilo sa, tak som musel zanechať, aj mäsiar, všetko musel zanechať, lebo všetko sa zlikvidovalo, štátne.

Hej.

No a on mi hovorí: „Neboj sa, ja ti dobré miesto nájdem, budeš sa učiť.“ A povedám: „Čo?“ Tak som ho volal Laci Bacsí, on sa volal Kevári, „Laci Bacsí, aké miesto?“ – „Neboj sa nič, keď ja ti hovorím, bude dobre,“ a už som nemal len rok. „Bude dobre,“ tak ma odniesol ku Balo Ferencovi, Balo Ferenc kachliar, oni vyrábali tam kachle. Na Piešťanskej ulici, tuná. Na triede Sovietskej armády, no, maďarsky volá sa Piešťanské, no... Budapešti utca... no... No takže hovorí: „Neboj sa nič! Ja ti nájdem dobre.“ A ja som tam nosil mäso.

Hm.

Lebo oni prišli, objednal mäso, a potom v sobotu som odniesol. Na bicykel a to viete, ešte boli tie široké... takto široké koše, čo pletené boli. Tie si nepamätáte? Z kukuričných... kukuričných listov boli to pletené. Takže som každému povedal: „Hej, hej, hej, ten čo nosí vám tu to mäso...“ ten už dávno zomrel, Kevári...

Chcem sa ešte vrátiť k tomu, ako ste videli pri tom pivovare, že ľudia nakladajú do vagónov. Ešte k tej situácii by som sa rada vrátila na chvíľočku, že koľkokrát ste sa tam išli pozrieť.

Tak bolo – hovorím – šesť, alebo päť razy.

Hm.

Viac nemôže, lebo viete, čo by stalo...? Mne to by stálo život, keby mňa zbadali, že ja chodím stále tam a pozerám tam... a boli by sa... chytili ma, boli by sa pýtali, „Kde bývaš? Na ktorej ulici? Čo...?“ – koniec...

A pri tej...

Koniec!

Pri tej tehelni ste tiež boli viackrát sa pozrieť?

Áno.

Tam ste koľkokrát asi boli?

Asi tiež tak, asi trikrát, štyrikrát. Nie, bál som sa. To myslíte, keby vás boli zbadali, že stále tu chodí, špionáž robí, to... to... Prezradzuje dakde dačo, hej? „Tak hybaj!“ Hotovo, ešte vás napíšu, že špión a koniec. Koniec!

A spomínali ste nám na začiatku, keď sme sa začali rozprávať, že v tom Neuhammeri, keď ste boli...

Áno.

Že aj tam boli aj židia.

Tak viete, to ja som sa nemohol pýtať. Lebo tam židia neboli už. Lebo židov tam nedali.

Aha. Takže s vami...?

Len takých mladých, mladých...

S vami spolu neboli židia?

Židovské celú rodinu brali. Nie, tam nechali mladých, či tam... nie, nie, nie! Či máš dva roky, či jeden rok, alebo desať rokov, rodina, otec, matka – „Hybaj!“

Všetci... hm...

Všetkých. Tak židia ani jeden nie.

A vy...

Len čo tak videli na ulicu, alebo išli do rodiny...

Hej.

To už niektorí boli... boli aj... niektorí ľudia, že povedali: „No to tam býva ten... toto robí, toto...“

A v tom tábore...

A nerobili... nerobili skutočne nič. Však ten, ako aj pri nás náhodou sused bol, mestský policajt, nikdy v živote... „Prečo nie sú, hovorí, všetci takí poriadní, poctiví Rómovia?“ Hovorí: „Ja vidím, že vy rád robíte.“ Ja robím od dvanásť rokov.

Hm. V tom tábore, v tom Neuhammeri, tam s vami teda neboli židia?

Nie, nie, nie, nie.

Oni boli niekde v nejakom inom tábore?

Áno, áno, to len nás tých kresťanov...

Hm.

Takých mladých zobrali, hej? Videli, že dobre chlapci, budú robiť...

Hej.

A to viete prečo? Lebo vojsko v debni má náboje, alebo čo to bolo v tých bedňoch, pomáhať odniesť. Lebo z frontu, čo bojuje, vonka na... oni na fronte v tom štáte, jeho nezoberú: „Pod', budeš bedňu...“

Hej.

Nie, nie, nie.

A tam, keď ste boli v tom tábore, v Neuhammeri, vás tam vlastne zobrali, pretože ste bol Róm.

Nie len Rómov, aj také hovorím, že jedného četníka syna tam...

Ale chcem sa spýtať, že či vy ako Róm, v tom tábore, či ste mali nejaké označenie?

Nič, nič, nič.

Tak ako židia mali hviezdy...

Nič nám nedali...

Lebo...? Nemali ste?

Žiadne označenie.

Hm.

Len robotu.

Cha... hej. A ešte vás chceme poprosiť, alebo opýtať sa vás, vy ste nám spomenuli pesničky, také čo mali tí maďarskí vojaci, čo si spievali tú pieseň.

Hej, hej.

Nejakú takú...

Hovorí po maďarsky. „Horthy Miklós...”

Toto ste... hej... „Horthy Miklós“ ste spomínali, ale aj nejakú o židoch. Dve pesničky ste spomenuli.

Hej.

Vedeli by ste nám ich zaspievať, akú mali melódiu?

Cha... to viete, to už roky, to už človek aj zabudne, ale viem, pamätám sa ešte niečo. *Hovorí po maďarsky. „Jeden žid, druhý žid... bijme židov bykačom...”* *Hovorí po maďarsky. S tými, tými korbáčmi. Korbáče čo sú, také remene to sú také, viete?*

Hej.

Kožené. No a tak. A ešte sa spievalo, *hovori po maďarsky, „Necht žije Szálasi!”* *hovori po maďarsky, „Necht žije Szálasi, aj Hitler!”*

Hm.

No toto... A mohli by ste povedať, alebo: „Čo to... čo to spievaš, máš ty rozum?“ – vás zabijú.

Akú mala tá pieseň melódiu? Pamätáte si ešte?

Jak? Na koho?

Ako sa spievala tá pieseň, pamätáte si? Lebo teraz ste nám povedali slová tej pesničky...

Áno, áno.

Ale že či sa vám vybavuje aj tá melódia?

Tu som vám spieval ja trošku...

Cha...

Ale tak viacej... už viete... slová už som zabudol, slová...

Hm.

To už roky a roky, však ja už mám osemdesiat sedem, som mal prvého marca.

Hej.

No. To už nemám... už ani vchod nemám toto. Ani utekať, rýchle ísť, nie! Darmo idete pred dom a chcem že... že s vami urobím... to isté krok zrobím ako... nie! Vy pojdete už ďalej, o päť, šesť metrov ďalej a ja furt môžem...

Cha, cha.

Pán Hudy, ďakujeme veľmi pekne za tento skvelý rozhovor, za to, že ste teda sa podelili o tie vaše spomienky. A! Pán Beyrak ešte niečo má.

Sadnite si.

Ask him...

Yes?

If in the camps - as Roma – he or other ones were treated badly... worse than other inmates.

Worse than others, hm.

And then, he told he saw Jews being brought into the brick factory... And he told us he seen Jews being taken out of the brewery...

Brewery... Yeah.

Did he also saw Jews being taken to the brewery?

Aha. Okay... I did not ask him that question? Probably not... Yeah, yeah.

If he did not...

Okay... Tak predsa len ešte prišiel pán Nathan, že sa vás chce niečo opýtať, tak... a potom už vás prepustíme.

Máme. Máme ešte času.

Potom už vás prepustíme.

Cha, cha, cha, cha, cha...

Môžem? V... Lebo ešte by nás zaujímalo, v tom Neuhammeri, keď ste boli, v tom tábore, že či sa ku vám ako k Rómovi... ako sa ku vám správali? Že či sa ku vám správali horšie, ako k iným väzňom, čo tam boli?

Tam bolo jedno. Či bol Róm, či toto... to bolo jedno. Hovorím vám, že troch zastrelili. A neboli Rómovia.

Hm.

A pre cigaretu, pre... že chcel ujsť, chytili ho tam, alebo ako... ako oni mali v tej... na tej... v ten Neuhammeri, ako hranice urobené, no a tam samozrejme, že boli... museli tam byť vojaci, stráž.

Hm.

Držali tam, či čo to. No a také...

Takže tam sa nerobil rozdiel, kto je akej národnosti, alebo...?

Nie, nie, nie. Tam bolo všetko jedno.

Hm.

Či tak... toto... „Toto tvoje čo ty máš dostať, dostaneš!“

Hej.

Či si Angličan, či si černocho, či si toto... to svoje dostaneš.

Hm.

Ale nepovedia, že kedy, čo si urobil, alebo čo neurobil... nie, nie. A keď si povedal, že, „Trebalo by trošku... lebo som hladný...“

Nedali?

„Chod' preč, chod' ďalej, chod' ďalej!“

Hm... Pri tom pivovare, čo ste nám spomínali, že ste videli, ľudia nakladajú do vagónov...

Hm.

Vojaci tam boli... videli ste, že by aj privádzali do toho pivovaru ľudí?

Nie, dnuhá nie. To vonku... mimo, vonku od pivovaru.

Hej.

Pri bráne...

Aha.

Vonka, vonka...

Tak ku tomu pivovaru?

Oni neboli... nemohli ísť dnuhá, lebo tam bolo... tam sa vyrábalo pivo, robili, robotníci tam boli. To bolo zavreté, pred bránou.

Oni tam boli na dvore?

Vagóny a tam ich dávali.

To bolo na dvore toho pivovaru?

Nie...

Či pred?

Vonka, vonka.

Vonku. Hm.

Pred bránou. Takto na ulici, no. Vonka.

A tí ľudia, ktorí nastupovali tam do tých vagónov, oni boli kde zhromaždení, odkiaľ ich priviezli?

To všelijak pozbierali – „Tu býva žid, tam býva žid, toto... toto...“ a tak pozbierali ich.

Aha.

No.

Takže oni neboli tam vnútri v tom pivovare, to ich pozbierali z ulice...?

Išli na byt, tak ako môjho strýka, na byt o pol piatej.

Hm.

Som povedal, o pol piatej zobrali, dvoch synov nechali, ale tých dvoch manželov zobrali. No ale synovia už darmo plakali: „Čo bude s mamou? Čo bude s otcom?“

Hm.

To už koniec.

Takže pozbierali ľudí a tam ich priviedli...

A moja mama nebohá povedala: „Nebojte sa nič, ja vám urobím, ja vám navarím všetko...“

Hm, hm.

Hovorí, „však to ja som vám teta.“

Takže takto aj toho vášho strýka...

Áno.

Zobrali z domu, a tam ich... tam nastúpili do vagónov pri tom pivovare?

Odniesli ku vagónu, odniesli ich, lebo pivovar je dosť ďaleko od nich.

Hm.

Odniesli ich tam.

Odviezli ich tam na...

No pravda.

Na aute, alebo na čom ich tam odviezli?

Tak na aute i tak pešo.

Hm.

Vojsko bolo, stálo okolo nich vojsko. Ale najviac do nákladných autoch.

Hm.

Naložili, „Hybaj! Do pivovaru...“

A vy, čo ste tam videli, videli ste aj, že by tam prichádzali nákladné autá? K tomu pivovaru?

To však s autom niektorých doniesli, čo pozbierali zďaleka. Nie... nebolo blízko, ale zďaleka.

Hm.

Na Táboarskej ulici... no keby ste chceli, pýtajte sa a choďte vy, ako sa osvedčíte, že pivovar od Táboarskej ulice je dost'... ešte kroky treba robiť.

Hm. Aké autá ste tam videli?

To nikto asi nemohol vidieť, len tí, čo boli už o pol piatej, o štvrtej, čo zbierali ľudí. Tak to niektorí spí, alebo i keď bol hore, tak nemohol ísť vonku, lebo bol by sa dostal tam.

Hm.

No. Ja mám ísť pozerať? „Komm! Komm, komm, komm!“

Hm. Takže vy ste nevideli autá nákladné?

Nič, nič, len naložili a pošlo. Zobrali, povedám: „Kde je?“

To ste sa nejak dozvedeli, až potom?

Áno, som od synov, od synov.

Aha.

No, od synov. „A kde otec? Kde je otec?“ Lebo on... my sme ho volali Arpa. „Arpa kde je?“

Hm.

„Ho zobrali, prišli o pol piatej, mamu... zobrali ich...“

Hm.

„Aj matku? Aj matku zobrali?“ – „Hej!“

A tam vy keď ste boli pri tom pivovare, videli ste nastupovať ľudí do vagónov, videli ste, že by ich tam vtedy privádzali na tých nákladných autách?

To nákladných... ktorých viezli na nákladných, tak dávali takto...

To ste tam videli vy?

Áno... áno, tam bolo... ja som nemohol blízko.

Hm.

Tam taký človek cudzí nemohol ísť, lebo tam stáli vojaci.

Hm.

Keby ste boli tam išli, tak: „Čo chcete, čo chcete vy tu? Čo chce... koho chcete tu?“

Videli ste...?

„Nesiem... nesiem tomu dajaký chleba, alebo dajaké nohavice, alebo šaty...“ – „Hej? Tak choďte, choďte a ostaňte tam!“

Hm.

Hotovo.

Videli ste ľudí vystupovať z nákladných áut tam pri tom pivovare?

Oni ich doniesli, ale ja som stál dosť ďalej od nich...

Hej.

... lebo tam blízko som nemohol ísť, tak hovorím, že tá čapica... na mňa, keď neodídem preč, tak už ma berú so sebou do auta. A to z auta na mňa pozerali, zbadali.

Hm.

No povedá: „Tak, čo to za čapica? Čo to?“ Červená, biela, to Poľska zástava, prápor je to. Červený... to je červený...

Hm.

„To aké? Poľské?“ Biele... No tak, lebo oni majú len dve.

Hej.

Farby tam.

Takže tam vás... tam pri tom pivovare vás chceli kvôli tej čapici...?

Nie...

Zobrať?

Nie, tu som išiel.

To bolo inde?

Tu ďalej som išiel na... Ku... Kukučínova, dolu, od tej školy, lebo tu máme školu, viete? Od tej školy dolu a oni išli. Autom a tak pomaly, a potom zastavili sa, pomaly išli s autom... „Was ist das...?“ toto, že mám. „Du bist Polnisch?“ – „Nein, nein!“ Cha, cha, cha. No hotovo, musel som utekať preč.

Hm.

Tak kde, keby som nebol utiekol, tak by ma mohla mama nebohá hľadať, že kde som.

Hm.

Nie. To...

Hej.

To strašné s nimi, s nimi nedalo sa. Jeden bol, čo som mal toho kamaráta.

Hej.

Ale ja som mu všetko ukazoval: „Pozor na to, tamto, to sú...“ „Čo chceš, chceš prísť, pod' sa pozrieť u nás ako je to? No tak, u Rómov, tak?“

Hm.

A on bol letec.

Hej.

Taký inteligentnejší chlap bol. A on sám povedal: „Hitler musst kaputt!“ že, „Prečo?“ – „Musst kaputt Hitler!“ A mi nemecky povedal a tak mi hrozil: „Ešte počuješ, že s Hitlerom nebude dobre!“

Hm.

A to je pravda. A jeho vlastne kamaráti, čo boli... veľká šarža samozrejme, aj jeho žena, či frajerka, či čo to mu bolo, myslíte čo bola? Židkyňa... Židovka bola. No. A prečo ju nezobral? Nedal jej hviezdu? Alebo sa nešla nahá kúpať, ako tamtie nahé išli sa kúpať. A do plynu. No prečo? Lebo bola frajerka jeho. A to bola židovka. Aj meno som vedel, ale tak som... to už dávno, to všetko človek, viete jak? Keď máte dajakú vec a z toho sa šúcha a furt je menší a menší...

Cha, cha. Chcem si iba upresniť ešte, tam pri tom pivovare, keď ste boli. Že či ste videli, ako tam ľudia privádzajú niekde z ulice, alebo privádzajú na nejakom aute?

Tak to viete, neboli to také, cely mali tam na vrchu.

Hm.

Ale ja som počul, že tam i plačú, i povedám: „Už idú.“

Takže prišlo také nákladné...

Som potom odišiel preč, odišiel preč.

Nákladné auto s celtou, zakryté?

Áno, áno. Pravda.

A vy ste počuli z vnútra, že ľudia tam sú.

Áno. A do vagóna, šup!

Hm.

A odniesli preč.

Aj ste videli tých ľudí, ako vystupujú z toho auta? Nákladného?

A do vagóna!

Rovno do vagóna?

Do vagóna, áno. A do vagóna!

Hm.

Lebo autom nepôjdu také kilometre.

Hej.

No... Dachau, kde je Dachau? Kde? Ďaleko je Dachau. A tam ešte vypísané, že robotnícka... to frasa. Tam ich... tam ich týrali. Tak už samá kosť, všetko. A to nič, ale som ako vidiel som tiež... ja som bol tam v lágru, pozrieť, už teraz po vojne, ako som bol... robil som, už som bol aj ženatý, že ako to vyzeralo.

Hm.

A to v tom... kde to bolo? Nevieam, ako sa to volalo, ghetto, či čo to tam bolo, tak dolu, pod zemou, kostol, všetko tam mali, soľ...

Hm.

Tam sa vyrábala soľ.

Hm.

A voda bola taký, ako jazero. Ako jazero. A tam toto mali tí nemeckí vojaci, tam. To pre nich bolo to.

Hm.

A všetko... oni sa tam kúpali, a že vraj išli aj – jeden rozprával, čo tam ešte bol, tak hovorí, išli na lodi, na takej malej, na člne išli, a tak začali sa tam škriepiť, začali toto robiť, ono sa to prevrátilo a pošli dolu.

Hm.

A pošli dolu.

Anything else?

In the beginning of conversation, he mentioned very good Jewish friend he had in Košice.

He was Roma. I asked him whether that boy was Jewish and he said no.

Aha.

Arpi Orgován.

It was another name, Jewish friend. Ask him.

Okay.

Because I want to... Check if I am not wrong.

Pán Hudy, na začiatku nášho rozhovoru ste nám spomenuli, že ste mali nejakého dobrého židovského kamaráta v Košiciach.

Áno, áno.

Áno?

Áno. Ale on mal Rómku ženu.

Ako sa volal?

Weisser či tak. Na „W“ – Weisser?

Hm.

Weiss, tak dajak.

Weiss, Weisser... alebo Weiss?

Mal dve deti, jedného chlapčeka, jedno dievča, od tej Rómky.

Hm. And he had Romani wife.

Ale nezobrali ju, len jeho.

Hm.

But his friend with whom he was playing.

A s týmto ste sa hrávali, s týmto kamarátom vašim, židovským?

On bol väčší, starší bol odo mňa.

Starší... He was older. There was a friend, a boy, but this one...

Tak nemohol. Len deti, pamätám deti, jedno dievča bolo a jeden chlapec.

This... this Jewish...

Tak ich nezobrali.

Friend... He had a Romani wife and he was taken but she was not taken. They had two children.

So I misunderstood something.

The children stayed.

Okay.

As well.

So...

Anything else or can I close it? Hm. Ďakujeme, nebolo to celkom jasné, že...

Ale už teraz jasné je, hej?

Už sme si to vyjasnili.

Hej, hej.

Dobre.

Ale nechcel by som... Viete, čo by som robil? Že som sa stratil.

Hm.

Jednoducho dačo a...

Hm. Že ešte raz také niečo prežiť, v žiadnom prípade.

Nechcel by som, ešte raz toto, čo ja som prežil, ako Maďari prišli tu. Viete, že boli s národom spokojní, Maďari? A najmä vojsko, ako došlo? A viete, ako nadávali na Slovákov potom, ako išli slovenskí ľudia tu, čo boli aj z Prahy, aj tu sú byty, čo stavali sa predtým, pre republiku. Byty také veľké, no, byty čo boli. Tak to bolo, sa volalo „Malá Praha.“

Hm.

Tu... tu v Košiciach, „Malá Praha.“ Oni tam bývali. A viete, že nebolo to... a ako nadávali Maďari potom, keď došli sem? Darmo ja mám... aj do maďarskej školy som chodil, i viem maďarsky, nechcem Maďarov.

Hm.

Nie, nemám rád. Lebo ako dostane na seba nejakú funkciu, alebo dačo, viete, hneď on neho väčší len Pánboh.

Hm. Takže...

Hotovo, hoci bol žobrák, lajdák, trhan bol.

Hej, hej.

Doma. A jak sa dostane trošičku vyššie, koniec. Hotovo.

Takže zle sa k ľuďom správali, hej?

Viete, čo mi povedali?

Hej?

Maďarský starosta? *Hovorí po maďarsky*, sa volá po maďarsky, starosta na dedine.

Hm.

Vyskočilo prasa maďarské, no to bolo maďarské prasa, on má také kučeravé tie srsti má na sebe.

Hm, to je také plemeno maďarské.

Hej, ale nebolo to angl... to je také hladké, to sa volá Šima, alebo anglické prasatá, viete?

Hm.

Tie biele. Povedá tak, hovorí mi... bolo dosť večer mohlo byť, tak deväť, pol desiatej. Z auta vyskočilo, lebo mal nebohý auto, takže sme autom chodili, nie? Po dedine. Nakupovať. Dakedy súkromníci, čo boli, tak oni tak chodili po dedinách. Perín, Veľká Ida, Malá Ida, oný... Nižný Lánec, Vyšný Lánec, Buzitka, Torňa-Turňa, tak sme chodili s tým... Viete, čo mi povedal ten starosta? A povedá: „Na, tu máš päť penge,“ lebo penge boli pri Maďaroch, a povedal: „Daj malému bubna,“ čo bubnuje, viete? Bubon. Bubeník mal... bol. Po dedine, čo bubnoval, neboli rozhlasy ako teraz. Tak hovorí: „Ráno pôjdeš tam ku starostovmu a povieš mu, aby malého...“ on bol malý bubeník...

Hm.

Tak sa volal, no, Kis Biro, no, malý bubeník. No, ja som išiel do kancelárie, do jednej rodiny, že či by som nemohol tu spať, tak... Toto sa stalo vo Veľkej Ide, Veľká Ida. Hovorí: „Tak hej, tak čo už,“

povedá: „Na ulici vás nenecháme, tak si tu ľahnite,“ povedá. No, tak som tam... A ráno idem tam ku nemu, a ja povedám: „Kde je teraz? – „Viete tam v tej kancelárii?“ No tak som išiel. Som zdravil maďarsky, *hovori po maďarsky*, „Čo by si teda, čo nového máš, by si chcel?“ Povedám: „Pán jedze,“ po maďarsky je to starosta: „Viete, v noci vyskočilo z auta prasa, a tak, maďarské prasa, a tak... A nevieme, kde je. A či by ste nemohli dať malému bubeníkovi, že by vybubnoval, kde aspoň pochádza sa, či nemá niekto v záhrade, alebo čo.“ Tak ako sa so mnou rozprával, ozval sa, ja som robil asi dva či tri kroky len, od dverí.

Hm.

Od dverí takto. *Hovori po maďarsky*. „Naspäť k dverám!“ Ja tvojho materinského Boha.

Hm.

Po maďarsky. „Naspäť k dverám! Čo chceš?“ To už nerozprával so mnou, že čo chcete, alebo čo.

Hm.

Nie, nie. Viete čo? Povedal mi to, aby som ho išiel hľadať vonka. *Hovori po maďarsky*. Hotovo.

Hm.

Koniec. Toto bolo... odpoveď bola.

Takže... hej. Takto sa správali k ľuďom nepekne.

No pravda, viete, ako volali Slovákov? Maďari? „Drotosok“... Drotáre.

Hm.

Čo... viete, čo kričali po uliciach, „Harčki drôtovať,“ tak toto oni hovorili „Drotosok...“

Hm.

No tak to toto.

Hej.

A ja som povedal: „Keby sa ešte raz malo stať, že Maďari prídu tu a Drotose pôjdu von... Ja idem s Drotošama.

Hm.

Nie s Maďarmi.

Hej.

S Drotošama. Darmo viem ja maďarsky. Lebo rodičia rozprávali maďarsky. Nie s Maďarmi by som išiel. Tak aj oni hovorili, by sme išli s Drotošami.

Hej. Vy máte také strašne bohaté spomienky a viete to tak košato podať, že by sme tu mohli sedieť aj do večera.

Áno. Joj, to by som mal čo rozprávať, hej.

Ale teraz už bohužiaľ musíme skončiť, o chvíľočku, ale chcem vám teda veľmi pekne poďakovať za to, čo ste sa... o čo ste sa teraz s nami podelili, čo ste nám teraz porozprávali, lebo sú to také spomienky, ktoré už nikto nám nemôže...

Zaujímavé.

Sprostredkovať a sú veľmi zaujímavé.

Hej, hej.

Takže ďakujeme vám veľmi srdečne, že ste prišli.

Ale ja vám prejem dobrého zdravia, šťastia, sily, radosti.

Ďakujem veľmi pekne.

Božieho požehnania. A nech vám Pánboh žehná do sto rokov. Cha, cha...

No ak sa ich dožijem v zdraví... tak ďakujem.

To viete, keď máte zdravie, môžete kludne žiť do sto rokov.

Tak, presne ako hovoríte.

Ja... ja teraz už len toľko... a už... už... už ide dolu.

Tak, tak. Ďakujeme vám veľmi pekne.

Thank you very much.